ESTUDIS

DANIEL DAVÍ I SALVANYÀ
Joaquim Marià Salvañà i Comas (1828-1902):
un farmacèutic de Mataró pioner en l'estudi de les Ciències Naturals

GRACIELA CRISTINA FONT
Antonio Font, l'immigrant català (1854-1919)

MANUEL CUSACHS I CORREDOR
Joan Tutó i Diffent (1913-1967)

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

FULLS/126

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, febrer 2020

finques Pous 80 ANYS 1935-2015

AGENTS DE LA PROPIETAT IMMOBILIÀRIA
ADMINISTRACIÓ DE FINQUES
COMUNITATS DE PROPIETARIS

C/ d'en Pujol, 20 - 08302 MATARÓ
Tel. 93 790 39 45 - Fax 93 755 14 46
finquespous@finquespous.cat

www. finquespous.cat

COPISTERIA castellà

Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Tel. 93 796 40 93 - Fax 93 755 03 27
disseny.castella@telefonica.net

Enquadernacions de llibres i fascicles
Fotocòpies negre i color
Impresos en general - Impremta - Catàlegs
Programes - Revistes
Impressions gran format
Material escolar - Material d'oficina

FULLS/126

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, febrer 2020

TAULA

● **EDITORIAL** 1

● **ACTUALITAT** 2

● **ESTUDIS**

JOAQUIM MARIÀ SALVAÑÀ I COMAS (1828-1902): UN FARMACÈUTIC DE MATARÓ PIONER EN L'ESTUDI DE LES CIÈNCIES NATURALS
Daniel Daví i Salvanyà 5

ANTONIO FONT, L'IMMIGRANT CATALÀ (1854-1919)
Graciela Cristina Font 19

JOAN TUTÓ I DIFFENT (1913-1967)
Manuel Cusachs i Corredor 26

● **DOCUMENTACÓ FOTOGRÀFICA** 44

Portada: Retrat de Joan Tutó i Diffent.
Pintura a l'oli de Jordi Arenas.
Foto: Ramon Manent
Col·lecció família Tutó

Prohibida la reproducció dels textos i de les il·lustracions sense esmentar-ne la procedència.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró
Beata Maria, 3. 08301 Mataró
www.masmm.org

Director: Nicolau Guanyabens i Calvet

Consell de redacció: Nicolau Guanyabens i Calvet
Joan Castellà i Oliva
Jordi Malé i Pegueroles

Composició i impressió:
Copisteria Castellà - c/Pujol, 40 - 08301 MATARÓ

Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN:* 0212-9248

L'Equip del Museu Arxiu de Santa Maria no es responsabilitza necessàriament de l'opinió que expressen els articles signats.

Amb la col·laboració de Ajuntament de Mataró

Amb el suport de INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana

EDITORIAL

LA CANCEL·LACIÓ DEL FESTIVAL D'ORGUE

Aquest mes de febrer de 2020, l'Ajuntament de Mataró ha anunciat la supressió del Festival Internacional d'Orgue Mataró-Barcelona Jaume Isern, que des de fa vuit anys se celebra a la basílica de Santa Maria de Mataró. L'equip del Museu Arxiu lamenta profundament aquesta decisió perquè el Festival és un dels esdeveniments culturals de referència a la ciutat, contribueix a promoure la marca Mataró i crea identitat en relacionar de forma rellevant història local, cultura i patrimoni.

Enguany fa vuit anys de l'èxit promogut per un grup d'amics que, amb el suport del setmanari Capgròs, va decidir organitzar el Festival, sota la direcció de Raúl Prieto. Un èxit al qual no va dubtar a sumar-se l'Ajuntament. Avui el Festival és conegut en cercles musicals de tot el món i, en la seva condició també d'acadèmia, ha rebut alumnes d'arreu i grans concertistes de renom internacional. Ha atret molts aficionats tant de la ciutat com de fora, i els concerts sovint han fet petit l'aforament de la basílica.

El Festival posa en valor, a més, una peça única del patrimoni de Mataró: l'orgue romàntic de la basílica de Santa Maria, inaugurat l'any 1927, un dels més grans i de més qualitat del país. Un instrument d'una vàlua musical incomparable.

El Museu Arxiu sempre ha col·laborat amb un festival que, amb un pressupost modest, és generador d'intercanvi i de cultura, fruit de la col·laboració de petites empreses, de l'esforç de l'equip organitzador, del treball de voluntaris, del mateix Ajuntament i, especialment, del públic que, amb la seva fidelitat, anima a continuar la seva celebració.

La decisió de cancel·lar el Festival s'emmarca dins del paquet de retallades pressupostàries per al 2020. I la tisorada afecta també altres partides de cultura. Valorant positivament la voluntat d'estalvi, cal plantejar-se si n'han de ser objecte els actes culturals, que generalment ja compten amb un pressupost migrat. I, sobretot, cal fer-se aquesta pregunta: creiem en el paper central i cabdal de la cultura dins la societat, o ens apuntem a la dèria que «només són costos» i, doncs, és prescindible?

No podem estar d'acord amb la liquidació d'un cicle de feina de vuit anys, una activitat consolidada que aporta cultura, coneixement i gaudi. No podem estar d'acord amb la supressió d'un festival que, essent ja nostrat, garanteix una rellevant projecció externa a la nostra ciutat.

ACTUALITAT

LLUÍS ADAN I FERRER, *IN MEMORIAM*

Lluís Adan i Ferrer, nascut a Mataró l'any 1930, va morir a finals del passat mes de novembre de 2019. Ha estat un home molt vinculat a Santa Maria. Un home treballador, metòdic, constant; un home de conversa, ponderat, generós. Posseïdor d'una ingent cultura fruit de la tradició oral i familiar, apassionat pels documents, les descobertes, les col·leccions; un home humil, modest. Un home dedicat als seus germans. Un home de fe.

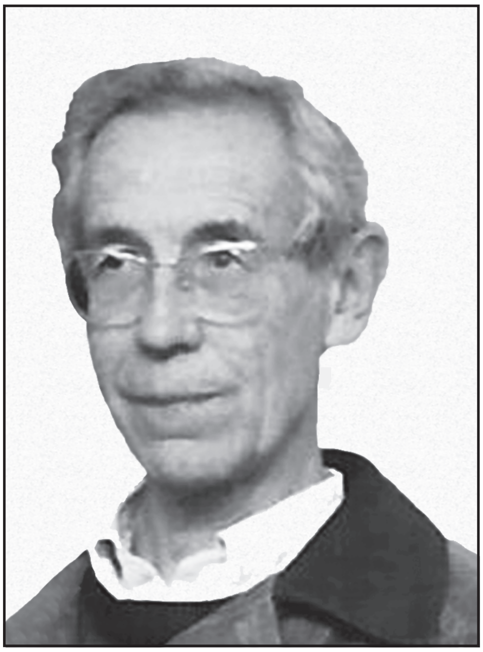

En els darrers anys de la seva vida laboral i durant tots els anys i les hores de lleure de la seva jubilació, el Museu Arxiu de Santa Maria ha estat la seva vida. Coneixia, com ningú, el patrimoni arquitectònic, artístic i documental d'aquesta casa, com també els costums religiosos, la iconografia i la litúrgia. Ell, amb Manel Salicrú i l'equip de col·laboradors dels anys vuitanta, va ser el gran impulsor de la compra i adequació de l'actual casa del Museu Arxiu i va tenir cura de la instal·lació de centenars de metres de prestatgeries, i també d'armaris, planeres i caixes.

A banda de rebre, recollir, ordenar i classificar documents, era un estudiós de la genealogia de les famílies mataronines. Tanmateix, la seva grandesa rau en el servei d'informació, d'assessorament i d'orientació que va donar a centenars de persones que, agraïdes pel tracte i la disponibilitat, sempre que tornen o ens escriuen pregunten per en Lluís.

Va fornir generosament, per exemple, la família Balanzó d'una extensa documentació, fruit de molts anys de recerca, que els va permetre establir l'arbre genealògic de tota la nissaga. Sempre ho han agraït. Amb els Balanzó vam compartir aquella jornada d'octubre de 2016 dedicada a la celebració del quart centenari de la presència del seu cognom a Mataró, el 70è aniversari del Museu Arxiu i l'homenatge a en Lluís per la seva llarga trajectòria.

Lluís Adan ha esperonat molts més treballs d'història local que no n'ha escrit, i quan n'ha escrit, ho ha fet sovint conjuntament amb altres autors, especialment amb Rafael Soler. La seva formació musical i el contacte diari amb els diversos fons de la nostra entitat li han permès escriure amb propietat articles sobre el músic Joan Borràs de Palau, la genealogia dels Balanzó, la planta de la catedral de Vic, el retaule major de Santa Maria de Mataró, la cronologia documentada de la construcció i decoració de la capella dels Dolors, el projecte de la custòdia-ostensori per al Santíssim Sagrament i la història del quadre *El martiri de sant Cugat.*

Per a historiadors i historiadores, i per a moltes persones interessades en general, en Lluís ha estat l'ajuda que aplana el camí i el guia que convida a aprofundir en el context dels fets del passat. Per la seva saviesa i humanitat, per a molts ha estat com un pare.

Recuperem el poema «L'interrompuda conversa», que Esteve Albert va escriure l'any 1944 amb motiu de la mort del seu pare. Fem aquests versos nostres i els adrecem a en Lluís, a qui recordarem sempre com a bon mestre i bon amic. Descansi en pau.

Ara en la nostra malaurança,
de saber-vos per sempre absent,
de la conversa havem recança
—ben conduïda majorment—.

Sento mots vostres que revenen
—rou del meu càlid esperit—,
vostres intencions m'alenen
i en copso, atent, millor el sentit.

Pels camins íntims del silenci
sigueu-me sempre trobadís
i la meva ànima s'agenci
del vostre criteri precís
i que humilment pel camí avanci
que em porti amb vós al paradís.

Nicolau Guanyabens i Calvet
President-Director del MASMM

OBRES A LA SALA DE SÍNTESI

Foto: MASMM

Entre octubre i desembre de 2019 s'han dut a terme les obres de restauració i desinsectació de la Sala de Síntesi. S'ha incidit en totes les peces de fusta per eliminar l'atac d'insectes xilòfags, popularment anomenats corcs. El tractament ha consistit en la col·locació de les peces en bombolles tècniques de làmines d'alumini i plàstic barrera ben segellades, i la instal·lació de vàlvules d'entrada i sortida per poder introduir-hi progressivament el gas inert de nitrogen. Amb un pressupost de més d'onze mil euros finançat per l'Arquebisbat i la Generalitat, les obres han estat dirigides per l'empresa Atelier do Tempo S. L.

EL MUSEU ARXIU A LA PLATAFORMA VISITMUSEUM

Ja es pot trobar la informació bàsica del Museu Arxiu de Santa Maria en tant que museu a la pàgina web Visitmuseum, una eina promoguda per l'Agència Catalana del Patrimoni Cultural destinada al públic turista interessat en la cultura i el patrimoni.

Foto: MASMM

Visitmuseum ofereix una breu presentació de l'equipament museístic i un recorregut pels tretze principals àmbits de la basílica de Santa Maria. Presenta totes les dades pràctiques per a la seva visita virtual i presencial, i permet a l'usuari complementar el seu recorregut amb continguts de text, disponibles també en format sonor, en quatre idiomes.

L'enllaç per accedir directament a la informació del Museu Arxiu és: https://visitmuseum.gencat.cat/ca/museu-arxiu-de-santa-maria

XXXVI SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS

La 36a edició de la Sessió d'Estudis Mataronins va tenir lloc el dissabte 23 de novembre de 2019. S'hi van presentar dinou comunicacions. El mateix dia va sortir a la llum la publicació en forma de llibre de la versió resumida de les comunicacions de la Sessió de l'any 2018. Després de set anys publicant en CD les comunicacions completes, a partir d'ara només seran consultables a www.raco.cat.

En un intermedi de la Sessió, es va presentar el número 125 de la revista *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, que inclou estudis de Llorenç Ferrer, Josep Puig Pla i Pere Tió.

Foto: Joan Turà

COL·LABORACIÓ AMB ÒMNIUM

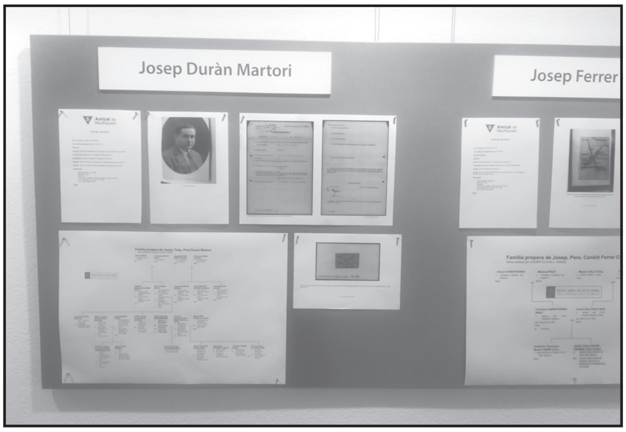

El Museu Arxiu de Santa Maria ha col·laborat en l'organització del Cicle d'Història d'Òmnium *La Postguerra*, que s'ha celebrat entre octubre de 2019 i febrer de 2020. En especial, s'han aportat dades dels deportats de Mataró als camps del nazisme basades en informacions genealògiques obtingudes per Xavier Clavell; aquestes dades han estat recollides a l'exposició *Mauthausen. L'univers de l'horror*, visitable a l'Ateneu de la Fundació Iluro entre gener i febrer de 2020.

Foto: MASMM

OFRENA FLORAL EN LA XI DIADA PUIG I CADAFALCH

El 22 de desembre de 2019, organitzat per l'Associació Cultural Amics de Josep Puig i Cadafalch, va tenir lloc un acte en memòria de l'eminent arquitecte amb motiu del dia del seu traspàs, ocorregut el 23 de desembre de 1956. L'ofrena floral es va fer davant la seva escultura al Parc Central, amb la intervenció d'Oriol Calvo, president d'aquesta entitat.

Seguidament, Joan E. Ramon va llegir una part del discurs que Puig va dirigir als diputats de la Mancomunitat de Catalunya el 12 de setembre de 1919, en prendre possessió de la presidència. L'acte va ser amenitzat per un quartet de corda. El Museu Arxiu participà en l'ofrena.

NOTÍCIA DE DONATIUS RECENTS

El Museu Arxiu ha ingressat llibres, diaris, revistes, estampes, postals i documents diversos de particulars. Els donants han estat: Carme Benito, Josep Maria Clariana, Elisa Mataró, Maria Encarnació Vallmajor, Miquel Vallmajor, Jordi Coll, Juliana Esquerra, Carolina Torras, Encarnació Safont-Tria, Juliana Plana, Rosa Villa, Montserrat Sahagun, Pura Esquerra, Nati Dorda, Corro Boter de Palau, Josep Puig Pla, Francesc Costa i les famílies Fernàndez Fàbregas i Moré Roy. A totes aquestes persones, el Museu Arxiu els agraeix la seva generositat.

ESTUDIS

Un mataroní del segle XIX ben poc conegut i tanmateix de gran rellevància fou el farmacèutic i científic Joaquim Marià Salvañà i Comas (1828-1902). A més de tenir una farmàcia a Mataró, va publicar diversos estudis sobre farmacologia i història natural, que van gaudir de gran reconeixement dins el món acadèmic de l'època. Daniel Daví i Salvanyà fa la biografia d'aquest insigne avantpassat seu i destaca les seves obres i fites principals.

JOAQUIM MARIÀ SALVAÑÀ I COMAS (1828-1902): UN FARMACÈUTIC DE MATARÓ PIONER EN L'ESTUDI DE LES CIÈNCIES NATURALS

INTRODUCCIÓ

Joaquim Marià Salvañà fou un farmacèutic mataroní del segle XIX que formà part de les institucions científiques de l'època i publicà diversos estudis sobre ciències naturals. Se'n pot consultar una biografia publicada l'any 1910, basada en documents que es conserven a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB), de la qual formà part (Camps 1910: 273-281), una altra biografia publicada entre 1914 i 1915,[1] i una altra d'anterior al segon volum del *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX (apuntes y datos)*, d'Antoni Elias de Molins (1895: 575-576). També cal esmentar les entrades a la *Gran Enciclopèdia Catalana* i a l'*Enciclopèdia* Espasa Calpe.

Tanmateix, la biografia més extensa va ser publicada en vida d'ell per Siboni i Bellogin (1888: 717-733), en un volum que aplega les vides de destacats farmacèutics del moment. Aporta l'únic retrat d'ell que coneixem.

Recentment, Lluís Filbà ha publicat un treball *online* sobre la seva obra científica a la Delegació de la Serralada Litoral Central de la Institució Catalana d'Història Natural (ICHN).[2] Enguany, aquesta mateixa institució, amb motiu del 150è aniversari de la publicació dels *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró* de Salvañà, dedica el Seminari de Ciències a la branca zoològica dels artròpodes.[3]

Salvañà realitzà bona part de les recerques a la seva ciutat natal i publicà les primeres descripcions de la flora, fauna i malacologia de Mataró. Reflectí l'estima a la ciutat dedicant-li el que considerava una espècie nova, el *Meloe iluronensis*,[4] per ser el lloc on es va trobar per primera vegada. El naturalista pretenia «enaltecer en todas las esferas de actividad que me sea posible el nombre de Mataró» (Salvañà 1889: 109). Malgrat la vàlua de les seves aportacions, ha estat un gran desconegut per a la nostra ciutat, un desconeixement que amb aquest treball i altres en vies de publicació volem esmenar.

ORÍGENS FAMILIARS

Joaquim Marià va néixer a Mataró el 22 de gener de 1828.[5] Fou batejat dos dies després amb els noms de Joaquim, Mariano i Timoteo.[6] Era el fill primogènit de Marià Salvañà Roca i de la seva segona muller, Anna Comas, que van tenir cinc fills més.

El seu pare era fill de Palautordera. Durant la joventut va ser militar i va lluitar contra els francesos a la guerra napoleònica i a favor dels constitucionalistes durant el Trienni Liberal. Hi ha una notícia, no contrastada, que el considera «denodado campeón en la batalla del Bruch».[7] Una vegada llicenciat de l'exèrcit, va obrir a Mataró una escola privada d'ensenyament primari, on va fer de mestre. Vivia amb la família en una casa llogada situada al núm. 25 del carrer Nou, on probablement hi tenia l'escola. Devia ser en aquesta casa on el futur naturalista Joaquim Marià passà la infantesa.

Marià va acumular el suficient capital per fer préstecs a tercers i adquirir diversos habitatges a Mataró, que devia llogar per a obtenir-ne rendiment. Es va poder permetre, doncs, costejar els estudis del seu fill per a convertir-lo en farmacèutic.

Retrat de Joaquim Marià Salvañà
publicat per Siboni i Bellogin (1888)

Signatura de Joaquim Marià Salvañà

LA FARMÀCIA DE MATARÓ

Va estudiar tres anys a les Escoles Pies de Mataró (1838-1841) i el desembre de 1843 va rebre el grau de batxiller en Filosofia. Aleshores va fer els cinc anys d'estudis de Farmàcia a la Universitat de Barcelona, que finalitzà el 1848. Per tal d'obtenir el títol, va fer pràctiques a la farmàcia de Tomàs Balbey, a la farmàcia d'Antoni Elias i a l'Hospital Militar de Barcelona. Va cursar, simultàniament amb les assignatures de Farmàcia, les de Llengua Grega, Agricultura, Química Industrial i Geologia.[8] Durant aquell temps devia viure a Barcelona, ja que ens consta que en el curs 1847-1848 residia al carrer Tapineria, 18, 5è pis.[9] Uns anys més tard, apareix esmentat com a doctor.

Joaquim Marià va començar a impartir classes abans de finalitzar la carrera, i l'1 de desembre de 1848, una vegada llicenciat, fou escollit regent de classe d'Història Natural (Palomeque 1979). No obstant això, va refusar el nomenament d'agregat a la Facultat de Ciències. El rector Yáñez, amb qui tenia amistat, el va voler encaminar cap a la docència, però Salvañà va preferir obrir la farmàcia de Mataró. Sabem, però, que va formar part dels tribunals d'exàmens de la Universitat de Barcelona (Siboni / Bellogin 1888: 722-723, 732).

Més tard va donar lliçons de Química Aplicada a l'Ateneu Mataroní. També va oferir a les Escoles Pies de Mataró desenvolupar gratuïtament la càtedra de Química i Història Natural (Siboni / Bellogin 1888: 724). La seva relació amb la docència fou represa en un altre nivell entre 1879 i 1883, quan va formar part de la Junta de Primer Ensenyament de la ciutat de Barcelona.[10]

Joaquim Marià es va casar el desembre de 1852 amb Adelaida Galí, nascuda a la ciutat anglesa de Jersey, filla de Ramon Galí, coronel de l'exèrcit, natural de Besalú, i Josefa Pastor de Barcelona.[11] El 1853 van tenir una filla, Adelaida, que morí als 21 mesos.[12] No devien tenir més fills, atès que no apareixen als registres parroquials de Mataró ni s'esmenten en cap altre document.

L'any 1851, i gràcies a l'ajut del seu pare, va obrir una farmàcia al número 2 de la plaça de Santa Anna de Mataró. L'establiment es va afegir a les farmàcies ja existents de Francesc d'Assís Spà (plaça del Rei, actualment de Santa Maria), Manuel Pascual (carrer Nou), Josep Camín (carrer de Santa Maria), Lluís Rabell (carrer de Sant Josep), Francesc Font (La Riera), Francesc Aluja (Camí Ral) i Fidel Marxuach. La de Joaquim Marià Salvañà era modesta, l'any 1852 només pagava una contribució industrial de 309,19 rals de billó.[13]

La farmàcia de Salvañà destacava en homeopatia. En una època en què els mateixos farmacèutics elaboraven els medicaments a través de fórmules, Joaquim Marià solia experimentar per a obtenir alguns productes. Va publicar uns mètodes per a obtenir extractes d'alga marina, que es creia

ANUNCIOS.

FARMACIA DE SALVAÑÁ.

Sigue la venta del *Jarabe para la baba*, y del *Jarabe de denticion* que facilita la salida de los dientes en las criaturas. Plaza de Sta. Ana.

Anunci a *Crónica Mataronesa.* 18 d'octubre de 1868 (MASMM)

CRONICA MATARONSA.

HOMEOPATÍA.

Medicamentos de todas clases, botiquines etc. por mayor y menor. Laboritorio especial de Salvañá, Plaza Sta. Ana, núm. 2.

Anunci de la farmàcia a *Crónica Mataronesa.* 28 de febrer de 1869 (MASMM)

adequada per a combatre l'obesitat. També va inventar un sistema per a obtenir ferro químicament pur, sense continguts que produïssin reaccions en l'organisme, i el va publicar per tal d'ingressar com a soci a la Sociedad Hahnemanniana Matritense.[14] La farmàcia de Salvañà oferia la possibilitat de subscriure's a *La reforma médica*, periòdic oficial de l'Academia Homeopática Española.[15]

La farmàcia publicava els seus propis anuncis a la premsa. També apareixia indirectament en anuncis de laboratoris farmacèutics quan aquests detallaven en una llarga llista tots els establiments que oferien els seus productes. Gràcies a aquesta publicitat, coneixem alguns dels medicaments que es podien trobar a la farmàcia de Salvañà.[16] Un anunci, publicat a *El Principado*, de Barcelona, ofereix el següent: «LABORATORIO ESPECIAL HOMEO-PÁTICO. — Preparación y venta de tinturas, trituraciones, diluciones, glóbulos y objetos usados en homeopatía. Farmacia de Salvañá, Mataró».[17]

La farmàcia dispensava «aceite de bellotas con savia de coco», el qual curava —o almenys l'anunci ho deia— el reumatisme; ferides d'arma de foc, blanca, pal i caiguda; el còlera; les cremades de llum, pólvora, fòsfor, planxa i líquids; els dolors nerviosos del cap; expel·lia els cucs, inclosa la tènia, i curava les picades i mossegades d'insectes. Estava especialment indicat per a «guerreros, belicosos, camorristas, cazadores, viajeros, campesinos, amas de casa y establecimientos de beneficiencia».[18] El preu era de 5, 12 i 18 rals el pot.[19]

També s'hi venia «Enolaturo regenerativo y depurativo de la sangre» per a malaties de la pell com ara herpes i «empeines», i per a malalties que havien estat mal tractades per l'abús de mercuri, principalment les venèries, ja que s'assegurava que retornava la puresa a la sang.[20] I s'hi podien trobar les «píldoras de Fray Simón modificadas», basades en la combinació de vegetals elaborada per un frare caputxí i que eren aptes per a totes les malalties. S'usaven per a les afeccions nervioses, eren antiepilèptiques i es venien a 12 rals la capsa.[21]

S'hi venien diversos productes preparats primer pel doctor Borrell de Barcelona i més tard pels germans Borrell. En destacaven, si fem cas a l'elevat nombre d'anuncis apareguts a la premsa, el «bálsamo anti-hemorroico del Dr. Borrell» per a les hemorroides[22] i les «cápsulas peruvianas» del mateix doctor, que curaven la gonorrea i les «flores blancas».[23] També s'hi oferia el «vino de zarza-parrilla» de Borrell per a les malalties venèries i de mercuri; el xarop i pasta pectoral d'Evvars contra la tos seca, ronquera, refre-dats i asma; les «píldoras anti-cloróticas» de Borrell per a regularitzar la mens-truació, el «rob yodurado» per als dolors d'articula-cions i malalties venèries antigues; l'essència de sarsaparrella concentrada al vapor per a depurar i regenerar la sang; la pomada i essència antiher-pètica de Botta i, finalment, el xarop tònic antinerviós de Borrell, adequat per a la falta de gana, la digestió, l'acidesa

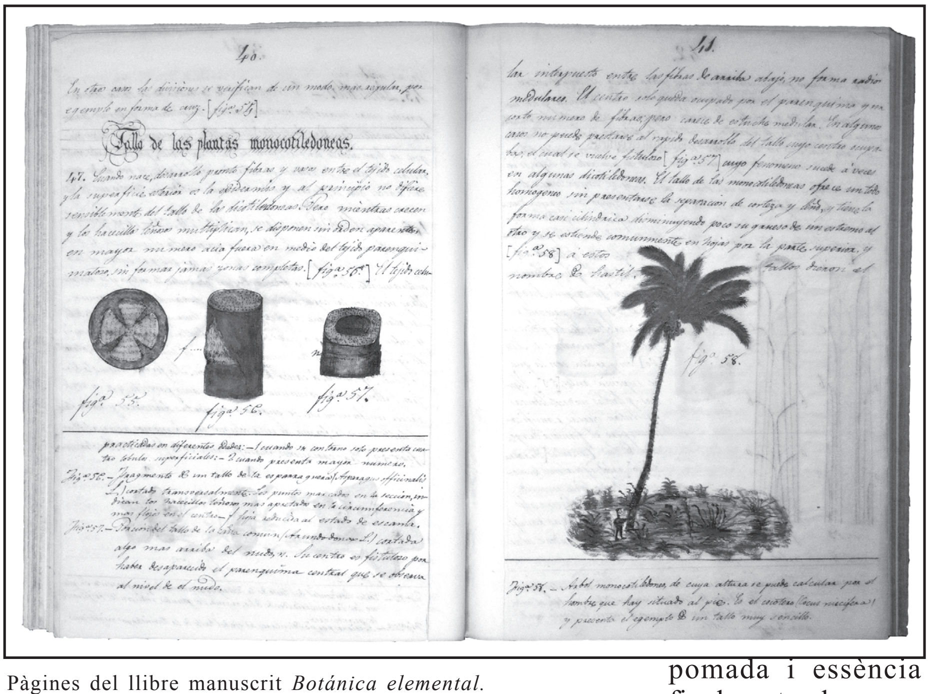
Pàgines del llibre manuscrit *Botánica elemental.* Es tracta d'apunts realitzats per Salvañà durant el segon any dels estudis de farmàcia (1846).

d'estómac, palpitacions i un munt de símptomes que es consideraven originats en el sistema nerviós.[24]

Així mateix, s'hi podia adquirir la «Kennisa» per a prevenir totes les malalties de la boca i que, a més, treia el mal de queixal;[25] i les «pastillas pectorales de la Ermita», indicades per a la tos, les angines i altres irritacions de coll i pit.[26] Finalment, entre d'altres productes, s'hi venien medicaments per a les criatures, com el «Jarabe para la baba» i «Jarabe de dentición», el qual es creia que facilitava la sortida de les dents als infants.[27]

La pròpia experimentació de Salvañà va donar els seus fruits amb l'obtenció d'aigües destil·lades especials. S'anunciava en un periòdic farmacèutic d'aquesta manera: «Sus conocidos trabajos sobre mejores medios de preparar y reponer las aguas destiladas especiales, han permitido observar á varios comprofesores una série de adelantos por los que el año último le dirigieron entusiastas felicitaciones».[28] Les va denominar «agua de azahar», i els preus eren, en rals, per llauna de 10 kg:

Agua de azahar, prueba fina	54
" , prueba entrefina	48
" , triple, flor amarga	42
" , doble, flor idem	42
" , triple, flor dulce	36
" , rosas, doble, fina	36

Aquest anunci de vendes a l'engròs sembla dirigit a altres farmacèutics. L'establiment de Salvañà també elaborava a l'engròs «magnesia doble efervescente, papeles epiplásticos de todos los números, bálsamo opodeldoc sólido, id. Malatz, esencia superior de zarzaparrilla, alcoholes destilados» i altres productes.

En relació amb la seva professió, fou corresponsal de l'Acadèmia de Medicina i Cirurgia de Barcelona,[29] dels Col·legis de Farmacèutics de Barcelona i Madrid, de l'Instituto Farmacéutico Aragonés i de la Societat Farmacèutica Lusitana de Porto.

Va publicar articles de caràcter farmacèutic on explicava com produir certs components, com ara el titulat «Sobre el fósforo amorfo», on relatava un mètode per a obtenir aquest producte utilitzat per a fabricar llumins (Salvañà 1859: 51-52). Val a dir que, fins a la invenció dels llumins, fer foc no era tan senzill perquè s'havia d'obtenir amb les espurnes resultants de colpejar el ferro amb una pedra foguera.

Salvañà va deixar l'ofici després de més de vint anys a causa d'una malatia de la vista. Per aquesta raó, en traslladar-se a Barcelona, va traspassar la farmàcia de Mataró amb tot el mobiliari a Antoni Borda, farmacèutic de la mateixa ciutat. La venda, no obstant això, no es va fer efectiva fins uns anys més tard, el 1879, per 4.000 pessetes; quedava obligat a no obrir cap altra farmàcia en el partit judicial de Mataró.[30]

COL·LABORACIONS COM A PÈRIT QUÍMIC

Salvañà fou pèrit químic d'ajuntaments, jutjats i duanes (Siboni / Bellogin 1888: 733). Disposava d'amplis coneixements en la matèria adquirits a la universitat, que posava al dia amb l'experimentació i exercint de farmacèutic.

Va analitzar l'aigua de rec del veïnat de Valldeix perquè produïa erupcions a la pell dels qui en feien ús. Les seves recerques «resultaron contrarias al hecho sentado por un célebre autor y admitido por todos los demás», per la qual cosa en publicà les conclusions en un periòdic (Salvañà 1852: 123).

En una altra ocasió, el jutge l'instà a analitzar el contingut d'una ampolla requisada a casa d'un presumpte falsificador de monedes de Premià de Dalt. L'ampolla, de vidre blavós, contenia cinc monedes de plata dins d'un líquid. L'anàlisi determinà que es tractava d'una barreja de sals amb substàncies tòxiques que es podien fer servir per a platejar objectes de metall de poc valor pel mètode galvanoplàstic. Les monedes duien l'any de 1848, corresponien al regnat de Lluís Felip de França i eren més gruixudes i de pes inferior a les autèntiques. Tot indicava, per tant, que es tractava de peces falses de coure amb una lleugera capa de plata (Salvañà 1858: 3-4).

JOAQUIM MARIÀ SALVAÑÀ COM A NATURALISTA

Salvañà era un farmacèutic de professió que destinava el temps lliure a l'estudi de les ciències naturals. L'associació entre les dues matèries era habitual, com palesa l'elevat nombre de farmacèutics incorporats a la Sociedad Española de Historia Natural (Gomis 1992: 331-351).[31] Joaquim Marià va ser-ne soci entre 1885 i 1889.

D'entre les diverses disciplines de ciències naturals, Salvañà destacà en l'estudi de l'entomologia i la malacologia, i fou considerat un dels primers que van descriure mol·luscs a Catalunya.

Quant a malacologia, les primeres notícies publicades al nostre país daten de finals del segle XVIII, quan Cañáis i Martí esmentà tres espècies. Després s'hi afegiren unes escasses publicacions, fins que el 1846 el doctor Graells donà a conèixer fins a 72 espècies catalanes terrestres i d'aigua dolça, sense especificar-ne les localitats. A partir d'aquests antecedents comencen les importants col·leccions de Coronado, Martorell i Salvañà, que donaran lloc a diverses publicacions durant la segona meitat del segle XIX (Bofill / De Chia 1914: 3).

Joaquim Marià obtenia les mostres a través de les seves pròpies recol·leccions, però estudiava també els exemplars que li remetien els seus corresponsals. Quan portava la recerca fora de l'àmbit de Mataró anava acompanyat d'un erudit local, normalment un farmacèutic amb qui tenia amistat, el qual li facilitava les dades que prèviament havia recollit. Tanmateix, i a diferència d'algun dels autors que el precediren, Salvañà era curós en esmentar les característiques del lloc on trobava les espècies que estudiava.

La seva tasca va ser reconeguda amb diversos premis. El treball *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró* fou guardonat pel Colegio de Farmacéuticos de Madrid amb una medalla honorífica d'or amb inscripció i amb la publicació d'un opuscle.[32]

En el decurs de les recerques, va creure que havia descobert algunes espècies noves a les quals va donar nom. Per evitar el risc de proposar com a espècies noves alguns tipus ja descrits, enviava exemplars a diversos naturalistes (Salvañà 1886). Algunes d'aquestes espècies suposadament noves són, dins l'ordre dels coleòpters, les que batejà amb els noms de *Meloe iluronensis*, *Meloe ineditus* i *Meloe violaceus Mars*, i entre els ortòpters, el *Blatta Graellis*.[33]

El malacòleg P. Fagot va batejar una suposada espècie nova de mol·lusc amb el seu cognom: *Helix Salvañae*, reconeixent d'aquesta manera que el mataroní n'era el descobridor (Salvañà 1886: 5). No obstant això, el nom actual d'aquesta espècie és *Helicella madritensis*, descrita amb anterioritat al treball de Fagot. El mateix naturalista li va dedicar també un altre mol·lusc, el *Xerocrassa Salvanae*, un endemisme pirinenc i del llevant ibèric (Bros *et al.* 2004: 343-366).

En l'estudi de la malacologia, Salvañà realitzava experiments que consistien a mantenir cargols en captivitat sota diverses condicions per estudiar les modificacions que es produïen en les closques amb els canvis d'hàbitat i alimentació, barrejant sals i altres substàncies en els seus aliments. D'aquesta manera, volia comprovar si es modificaven els caràcters diferencials dels mol·luscs. Malauradament, després de quatre anys, va haver de deixar l'experimentació a causa de la seva progressiva pèrdua de visió (Salvañà 1888: 49 i seg.).

En la polèmica entre darwinistes, que postulaven l'evolució de les espècies, i els creacionistes, que en defensaven la immutabilitat, es va declarar creacionista, però cercant una solució de compromís entre les dues parts (Altaba / Travesset 1985: 158).

Va formar part de la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona (RACAB). Des del 1873, va ser-ne acadèmic corresponent a Mataró i, quan més tard traslladà la residència a Barcelona, hi ingressà com a acadèmic numerari.[34] Com a discurs d'entrada va llegir el treball titulat *Relación entre los conocimientos é investigaciones histórico-naturales y las necesidades humanas*, i fou admès el 2 de febrer de 1876 amb la medalla núm. 35. Dins la institució ocupà els càrrecs de secretari de la Secció d'Història Natural (1876-78), director de la mateixa secció (1888-90) i secretari general de l'Acadèmia (1878-80) (Bofill 1903: 162-163). Fou acadèmic numerari de les seccions d'Història Natural (1892) i de Zoologia (1893-1895), i acadèmic exempt des de 1895 fins a la seva mort.[35]

El 1878, essent secretari de la RACAB, va apadrinar el també mataroní Silví Thos i Codina com a acadèmic numerari en l'acte solemne de recepció pública (Camps 1910: 273).

En relació amb el museu de la RACAB, també anomenat Gabinet d'Història Natural, Salvañà va fer-hi diverses donacions: el 1878, una col·lecció de plantes criptògames; el 1882, més de 400 fòssils i més de 400 plantes medicinals, i el 1895, una caixa amb més de cent espècies de mol·luscs. Així mateix, el 1883 va aconseguir una donació d'insectes de Catalunya per part de Miquel Cuní. La seva relació amb el Gabinet va esdevenir més estreta a partir de 1881, quan va començar a catalogar-ne els invertebrats, i fou nomenat un any més tard encarregat del Museu per al bienni 1882-84. Quant a la biblioteca, va fer-hi donació de diversos llibres, així com de les seves pròpies publicacions.[36]

Salvañà va llegir en actes organitzats per la RACAB diversos treballs, tots o gairebé tots posteriorment publicats: una nota sobre dos mol·luscs cefalidis de Catalunya (1879); la *Reseña de los*

trabajos literarios del curso anterior (1879); *Introducción a la fauna malacológica de Vallvidrera* (1883); *Recuerdos botánicos de Igualada* (1885); *Moluscos nuevos de la Península Ibérica* (1886), en el qual assegurava haver-ne descobert sis espècies noves de Catalunya i dues més de València,[37] i una notícia de la troballa d'un nou mol·lusc de la comarca d'Olot (1888). Finalment, el 1892, durant l'acte en memòria de dos membres de l'entitat traspassats, va llegir un treball sobre Fructuós Plans i Pujol. La premsa de l'època informa que «Los trabajos de los señores Trémol y Salvañá fueron aplaudidos por el numeroso y distinguidísimo concurso que con placer los había escuchado».[38]

Va formar part de diverses entitats relacionades amb les ciències naturals. A més de la RACAB, va ser corresponsal de les societats entomològiques de Brussel·les, Sant Petersburg i Stettin, i els darrers anys fou soci protector de la Institució Catalana d'Història Natural. Josep Maluquer escriu que «no hi havia en els anys 1880 a 1895 savi d'anomenada a Europa al qui no estés ab correspondencia».[39] També va ser corresponsal de la Societat Econòmica d'Amics del País de Lleida i, en un altre àmbit, fou cavaller de l'Orde Civil de Beneficència i comanador de la Real Orden de Isabel la Católica.

A nivell local, va ser soci acadèmic de la Sociedad Mataronesa de Amigos de la Instrucción, precursora de l'Ateneu Mataroní, una entitat que pretenia donar la instrucció més primària a les classes populars, així com la il·lustració i l'ensenyament recíproc entre els socis. Amb el nom d'acadèmies o sessions literàries, es feien reunions on els socis llegien les seves poesies, exposaven tesis científiques o donaven conferències (Martí 1991: 95-109).[40]

Salvañà estava preocupat per la precària situació de l'ensenyament industrial. Proposava, mentre no s'assentessin les bases d'aquest ensenyament, la protecció per part del govern d'acadèmies, ateneus, instituts i societats d'emulació i foment, corporacions d'instrucció de classes obreres, museus, publicacions tècniques, periòdics i revistes d'aplicació.[41] Es tracta, per tant, de les institucions amb les quals el mataroní col·laborava.

L'any 1889 va ser nomenat soci corresponent de l'Associació Artístich-arqueològica Mataronesa, dos mesos després de la seva fundació (Cerdà 2011: 17). En aquest moment ja feia anys que residia a Barcelona, però sembla que no va perdre mai el contacte amb la seva ciutat natal.

PUBLICACIONS DE JOAQUIM MARIÀ SALVAÑÀ

A continuació, relacionem els llibres i articles més importants que va publicar sobre ciències naturals i farmàcia.[42]

• «Catálogo dispuesto por el sistema natural de clasificacion, de las especies vejetales que se crian ó cultivan en el partido judicial de Mataró», dins *Catálogo general de las plantas que se crían en los diferentes partidos de España. El Droguero Farmacéutico*, vol. I, nota III. Valladolid: Impremta de F. M. Perillan, 1858, p. 25-35.

• *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró.* Madrid: Impremta de Gregorio Juste, 1870, 44 p.

• «Relación entre los conocimientos é investigaciones histórico naturales y las necesidades humanas».[43]

• «La Farmacología natural y la materia farmacéutica», *Boletín del Colegio de Farmacéuticos de Barcelona*, I, 1877, p. 179-182.

• *Panorama zoológico. I - El hombre. II – Los mamíferos, 1ª parte. III – Los mamíferos, 2ª*

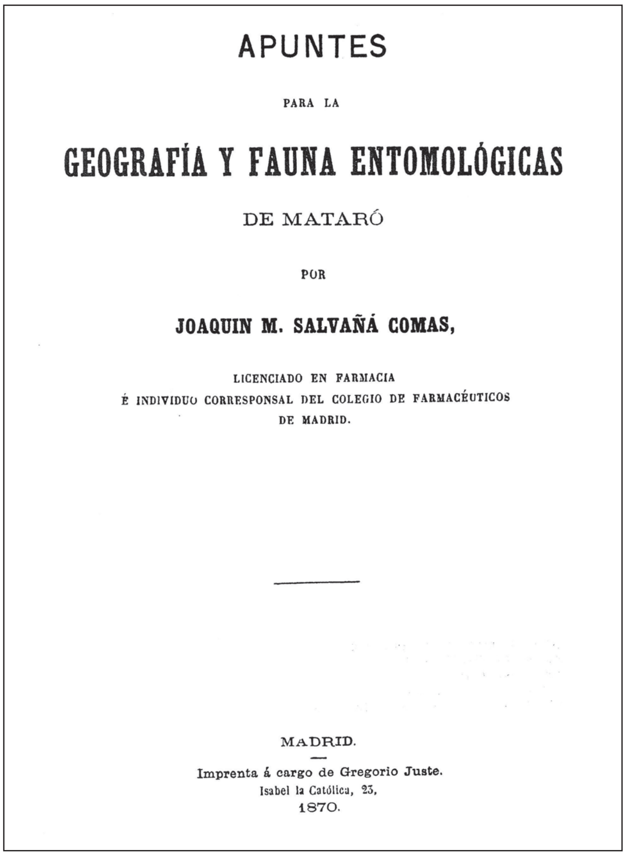
APUNTES

PARA LA

GEOGRAFÍA Y FAUNA ENTOMOLÓGICAS

DE MATARÓ

POR

JOAQUIN M. SALVAÑÁ COMAS,

LICENCIADO EN FARMACIA
É INDIVIDUO CORRESPONSAL DEL COLEGIO DE FARMACÉUTICOS
DE MADRID.

MADRID.
Imprenta á cargo de Gregorio Juste.
Isabel la Católica, 23.
1870.

Portada dels *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró* (1870).

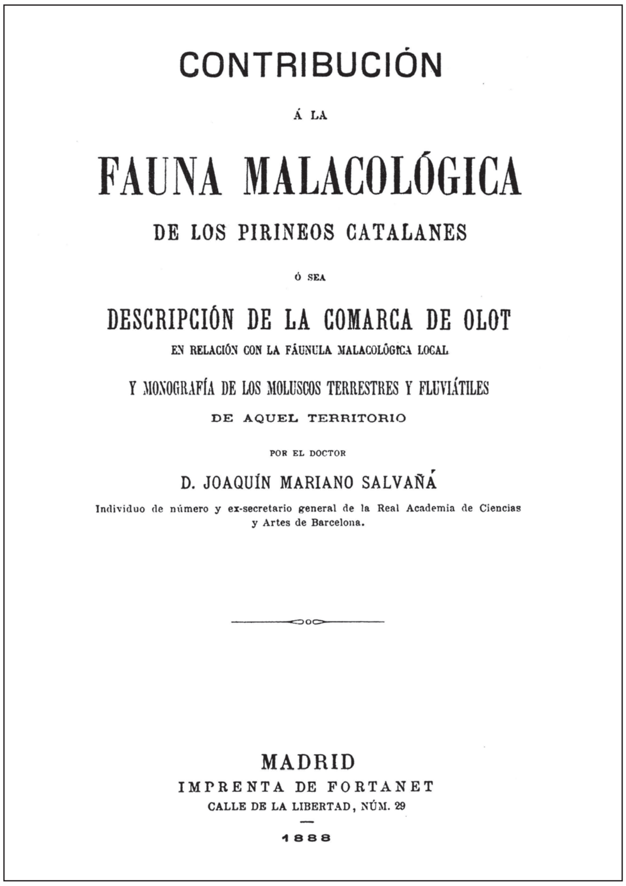

CONTRIBUCIÓN

Á LA

FAUNA MALACOLÓGICA

DE LOS PIRINEOS CATALANES

Ó SEA

DESCRIPCIÓN DE LA COMARCA DE OLOT

EN RELACIÓN CON LA FÁUNULA MALACOLÓGICA LOCAL

Y MONOGRAFÍA DE LOS MOLUSCOS TERRESTRES Y FLUVIÁTILES

DE AQUEL TERRITORIO

POR EL DOCTOR

D. JOAQUÍN MARIANO SALVAÑÁ

Individuo de número y ex-secretario general de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona.

MADRID

IMPRENTA DE FORTANET

CALLE DE LA LIBERTAD, NÚM. 29

1888

Portada del llibre *Contribución a la fauna malacológica de los Pirineos catalanes* (1888)

parte. IV – Las aves. V – Los reptiles y los peces. VI – Los insectos. VII – Crustáceos, gusanos, moluscos y zoófito, dins *Enciclopedia para la juventud*. Barcelona: Juan y Antonio Bastinos editores, 1877-1883, 68 p.

• «Moluscos testáceos de la fauna española: adición y corrección al “Catálogo iconográfico y descriptivo de los moluscos de España, Portugal é Islas Baleares” del Dr. D. Joaquín González Hidalgo», dins *Memorias de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona*, 2a època, vol. 1, 1881, p. 153-159.

• «Introducción a la fauna malacológica de Vallvidrera y Catálogo razonado de los moluscos testáceos terrestres y fluviátiles del territorio. Memoria leida a la Real Academia de Ciencias naturales y Artes de Barcelona, en sesión del 24 de enero de 1883», dins *Memorias de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona*, 2a època, vol. 1, 1883, p. 375-433.

• *Zoografía del género «Hélix», o sea de los caracoles y farmacología de las especies medicinales y alimenticias*. Barcelona: Tipografia de Francisco Bertrán, 1884, 48 p.

• «Recuerdos botánicos de Igualada y flora aqualatense póstuma de D. José Bausili y Salamanca: memoria leida en sesión celebrada el día 30 de junio de 1885», dins *Memorias de la Real Academia de Ciencias Naturales y Artes de Barcelona*, 2a època, vol. 2, 1885, p. 59-88.

• *Estudio de M. Pablo Fagot sobre los hélices xerofilianos del grupo Barcinonensiana*. Barcelona: Imp. dels successors de N. Ramírez y Cª, 1886, 8 p.[44]

• *Moluscos nuevos de España*. Barcelona: Publicaciones de la Crónica Científica, 1887, 6 p.

• *Contribución a la fauna malacológica de los Pirineos catalanes, ó sea, descripción de la comarca de Olot en relación con la fáunula malacológica local y monografía de los moluscos terrestres y fluviátiles de aquel territorio*. Madrid: Impremta de Fontanet, 1888, 58 p.

• *Catálogo de moluscos marinos, terrestres y de agua dulce de Mataró*. Barcelona: Impremta de J. Balmas, 1889, 25 p.

• «Flora y fauna de Mataró y su zona», dins Antoni Franquesa i Sivilla, *Topografía médica de Mataró y su zona*. Barcelona: Tipografia de J. Balmas, 1889, p. 109-194.

• *Elogio fúnebre del Dr. D. Fructuoso Plans y Pujol: catedrático de farmacia de esta Universidad literaria e individuo de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona. Leído en Junta general de dicha Corporación el día 15 de mayo de 1892. Apuntes para un estudio biográfico-bibliográfico*. Barcelona: Tipografia de J. Balmas Planas, 1892, 28 p.

També va destacar com a col·laborador del diccionari de farmàcia publicat pel Colegio de Farmacéuticos de Madrid. Va escriure articles breus relacionats amb la farmàcia en diversos periòdics i revistes, com ara *El Restaurador Farmacéutico*,[45] així com reflexions personals a *El Porvenir de la Industria*. En aquest periòdic va exposar les seves opinions sobre l’ensenyament industrial,[46] així com comentaris sobre exposicions que es podien veure a Barcelona.[47] I va publicar una memòria a *El Criterio Médico* (1868) sota el títol *A la Sociedad Hahnemanniana Matritense. Memoria presentada para ingresar en la clase de Socios corresponsales nacionales.*

A més de treballs per a la comunitat científica, Salvañà col·laborà en la difusió de les ciències naturals a través d’una sèrie de llibrets o opuscles dirigits a nens i joves sota el títol genèric de *Panorama zoológico*, que formaven part de

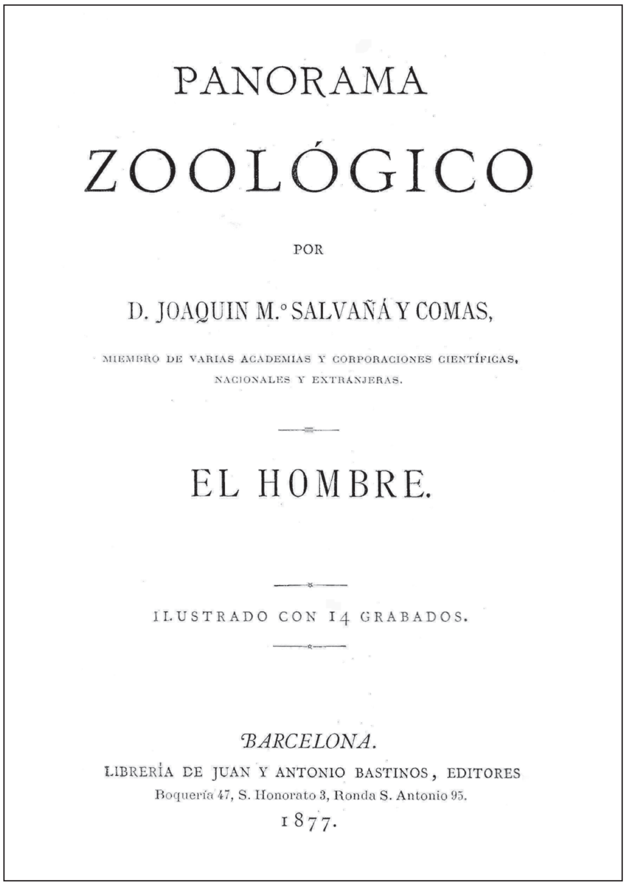

PANORAMA

ZOOLÓGICO

POR

D. JOAQUIN M.ª SALVAÑÁ Y COMAS,

MIEMBRO DE VARIAS ACADEMIAS Y CORPORACIONES CIENTÍFICAS, NACIONALES Y EXTRANJERAS.

EL HOMBRE.

ILUSTRADO CON 14 GRABADOS.

BARCELONA.

LIBRERÍA DE JUAN Y ANTONIO BASTINOS, EDITORES

Boquería 47, S. Honorato 3, Ronda S. Antonio 95.

1877.

Portada del llibret titulat *El Hombre* (1877*)*. Formava part del *Panorama zoológico*, una publicació divulgativa destinada a nens i joves.

l'esmentada *Enciclopedia para la juventud*. Aparegueren gradualment entre 1877 i 1883 i es podien enquadernar per a fer-ne el llibre complet. L'obra estava il·lustrada amb nombrosos gravats que la feien més atractiva per al jovent.

Finalment, s'ha conservat un llibre manuscrit de 1846, inèdit, que va titular *Botánica Elementar. Curso del Segundo año de Farmácia. Apuntes.* Es tracta d'uns apunts de quan estudiava a la Universitat, ben ordenats per capítols i amb nombrosos dibuixos a color elaborats pel mateix autor.

La major part de les seves publicacions són posteriors a la dècada de 1870, quan ja patia d'una progressiva ceguesa, però en aquest moment disposava de més temps lliure en haver deixat d'exercir de farmacèutic. De la biografia de Siboni i Bellogin, en deduïm que sovint dictava els seus treballs a una persona que els posava per escrit. També passava revista amb els dits als exemplars de la seva col·lecció de mol·luscs.

A continuació fem uns breus comentaris sobre algunes de les seves publicacions que tracten de Mataró.

RECUERDOS BOTÁNICOS DE IGUALADA

Y

FLORA AQUALATENSE PÓSTUMA, de D. José Bausili y Salamanca

POR EL DOCTOR

D. JOAQUÍN M. SALVAÑÁ

INTRODUCCIÓN Á LA FAUNA MALACOLÓGICA DE VALLVIDRERA

POR EL DOCTOR

D. JOAQUÍN M. SALVAÑÁ

Ambas obras se venden á 2 pesetas el ejemplar en casa del autor, Aribau, 11, 3.º; y en CASA DARDER, Jaime I, núm. 11.

Anunci de publicacions de Salvañà al periòdic *El Naturalista.* 30 d'octubre de 1886.

Els *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró* (1870) es basa en la descripció de les espècies que va recollir per la zona i que formaven part de la seva col·lecció. El treball inclou dades introductòries sobre flora, climatologia, les aigües i altres aspectes en relació amb els insectes. Com hem comentat, el Colegio de Farmacéuticos de Madrid va premiar aquest estudi amb una medalla honorífica.

En el *Catálogo de moluscos marinos, terrestres y de agua dulce de Mataró* (1889), descriu els exemplars que va recollir, així com els publicats per altres autors. Inclou la zona de Mataró, de la seva comandància marítima i de tot el partit judicial.

La «Flora y fauna de Mataró y su zona» (1889), dins el llibre *Topografía médica de Mataró y su zona*, es va publicar a petició d'Antoni Franquesa. Tot i que no van constituir mai el seu objecte científic, Salvañà hi inclou els vertebrats, que ell mateix va haver de buscar i classificar a causa de la manca d'estudis previs. Es tracta, doncs, d'una altra aportació inèdita del naturalista. Com a dada curiosa, cita la presència del llop (*Canis lupus*) i diu que, encara que molt escàs, «de tarde en tarde baja hasta la marina». A diferència d'avui dia, el senglar es veia rares vegades, i el porc domèstic més freqüent era de pèl negre amb una espècie de gibositat a la part mitjana del cos.

COL·LECCIONS I COL·LABORACIÓ EN EXPOSICIONS

Salvañà va reunir una col·lecció de més de 3.000 insectes que procedien dels voltants de Mataró, dels quals en va classificar 1.613. En recollí una bona part als indrets on abundaven a mitjan segle XIX, com ara la claveguera al descobert que passava pel costat de la ciutat i conduïa les aigües brutes al mar. En aquest lloc, hi proliferaven els insectes perquè hi havia una

frondosa vegetació i la gent hi llençava animals domèstics morts, residus de cuines i altres restes orgàniques. També obtenia les mostres dels indrets de platja on s'abocava runa d'edificis, dels canals de rec i de fondalades on s'acumulaven les aigües de la pluja i dels canals (Salvañà 1870).

Quant a malacologia, va formar una col·lecció de mol·luscs terrestres, fluvials i marins. També col·leccionà plantes i fòssils, tot i que aquests no van constituir mai el seu principal interès científic.

Una part de les col.leccions es mostrà al públic durant la primera exposició agrícola i industrial de Mataró, que va tenir lloc durant els dies de festa major de 1865 en un local de l'Escola Pia.[48] La mostra, que exhibia sobretot teixits i peces de roba, comptà amb molts col·laboradors i tingué una bona acollida. Salvañà cedí, per a la secció d'indústria, una col·lecció de mil espècies d'insectes del país classificats en caixes, disset xarops medicinals, esperit de nitro per a la medicina i les arts, amoníac pur, èter, citrat de magnèsia soluble i aigua de tarongina triple. Per a l'apartat d'agricultura, va cedir un *Catálogo de las plantas que se crian y cultivan en Mataró y su partido*.[49]

Salvañà es queixava de la falta de museus d'història natural i proposava suplir aquesta mancança amb l'organització d'exposicions de productes naturals.[50] Havia fet una proposta a la RACAB per tal que l'entitat cedís part del material que posseïa per a la creació del Museu Provincial.[51] Va acabar donant les seves col·leccions a diversos centres. Lliurà a la RACAB una col·lecció de plantes criptògrames (1878), uns 400 fòssils, gairebé tots procedents de Catalunya; més de 400 plantes medicinals de Catalunya (1882) i una caixa amb més de cent mol·luscs (1895).[52] Així mateix, l'any 1893 va donar dues caixes amb exemplars d'història natural al col·legi de segon ensenyament de Ripoll.[53]

Joaquim Marià va posseir la documentació i l'herbolari del segle XVIII del farmacèutic d'Igualada Josep Bausili, que li va servir de base per escriure els *Recuerdos Botánicos de Igualada*. El mataroní era conscient del valor dels documents i estava preocupat pel destí final d'aquest llegat científic (Siboni / Bellogin 1888: 729-730).

ACTUACIONS PER MILLORAR LA SANITAT

Salvañà es preocupà per la millora de les condicions sanitàries de la seva època. Les deficiències en higiene i la consciència de la seva relació amb les malalties que provocaven una elevada mortaldat obligaven les autoritats i els científics a esmerçar-hi el seu esforç. Potser hi va influir l'epidèmia de còlera que assolà Mataró el 1854 o la mateixa mort l'any següent de la seva única filla als 21 mesos. En relació amb l'epidèmia esmentada, fou premiat amb la creu de Beneficència per mèrits en època del còlera, però desconeixem quina va ser la seva actuació al respecte.

L'any 1865 va proposar a l'Ajuntament de Mataró formar part de les comissions que informaven de les condicions sanitàries de certs establiments, de l'activitat de les indústries i d'altres mesures preventives de les malalties.[54] Va incloure consells d'higiene i salut a les seves publicacions, sobretot en el llibret del *Panorama zoológico* dedicat a l'home. En els «breves consejos para conservar la salud y llegar á una edad adelantada», adverteix de les morts prematures que pot causar

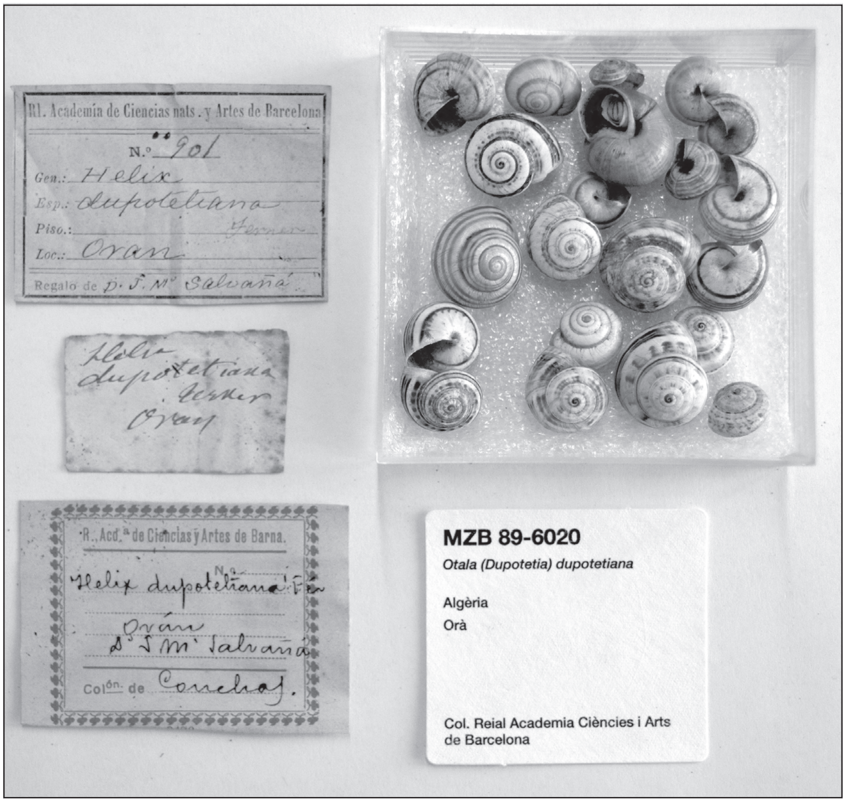

Conquilles de la col·lecció de Salvañà conservades al Museu de Ciències Naturals de Barcelona.

la falta d'higiene. Recomana fer exercici amb moderació: «Los paseos y caminatas, los saltos, las carreras, la gimnasia, la equitación, la esgrima, la natación, la barra, los patines y los velocípedos; los juegos de aro, bolos, gavilán, pelota, trompo, escondite y otros; el arrastre de carretones, el levantar pesas, las manipulaciones que sirven para desplegar las fuerzas...» (Salvañà 1877: 54-55).

Respecte a la higiene personal, recomana rentar la cara i el coll diverses vegades amb aigua a temperatura ordinària, i «jabonearse las manos siempre que se hayan ensuciado o se tocaren cosas inmundas ó peligrosas»; pentinar-se, glopejar aigua al matí i després de menjar, rentar-se sovint peus, orelles i parts del cos que segreguen humors. Considera higiènic prendre banys i, en acabar, suggereix fer exercicis corporals per millorar la sensació de benestar. Recomana evitar sorolls penetrants i «sacudidas producidas por cercanos disparos de cañón, barrenos, etc.». Quant al menjar, aconsella que no sigui ni més ni menys del necessari i considera l'aigua com la més natural de les begudes (Salvañà 1877: 58-60).

LA JUNTA TÈCNICA DEL MUSEU DE CIÈNCIES NATURALS DE BARCELONA

Després de l'Exposició Universal de 1888, l'Ajuntament de Barcelona creà una comissió municipal de biblioteques, museus i exposicions artístiques, que el 1893 s'encarregaria del Museu Martorell. Es va considerar convenient incorporar-hi personal tècnic extraconsistorial a través de la creació de la Junta tècnica del Museu de Ciències Naturals i Jardins Zoològic i Botànic, de la qual formaria part Salvañà, que va celebrar la primera sessió el 21 de desembre del mateix any.

La Junta va elaborar un pla per millorar i reorganitzar els serveis, proposà la creació de museus i parcs per donar a conèixer la flora i la fauna catalanobalear. L'Ajuntament publicà l'informe el 1899, però les iniciatives restaren a l'espera de millors temps per la manca de pressupost per al Museu de Ciències Naturals.

El 13 de juliol de 1892, una comissió de la Junta integrada per Canuda, Thos i Codina, Tremols, Salvañà, Mir i Navarro, Darder, Pirozzini i el conseller Fàbregas va acordar, després de visitar-la, adquirir la col·lecció zoològica de Martí Codolar. El motiu era que els animals estaven aclimatats per haver nascut aquí i la manutenció es considerava relativament poc costosa.[55] Aquesta col·lecció va esdevenir l'embrió del Museu Zoològic de Barcelona, ubicat al Parc de la Ciutadella i inaugurat el mateix any.

L'HERÈNCIA DELS PARES

Després de la mort de la seva mare, Joaquim Marià i la seva germana Adela van rebre en herència el seu dot: 1.468 pessetes, que es van repartir a parts iguals, una còmoda i vestits.[56]

El seu pare va morir el 1877. Joaquim Marià era un dels marmessors del testament i dipositari i administrador dels seus béns. Va rebre en herència la farmàcia de Mataró, una part del mobiliari de la casa, l'aparador amb una marededeu i els seus ornaments, el retrat a l'oli del seu pare, tres cinquenes parts de les robes, tres cinquenes parts de les joies i vaixella de plata, els canelobres i les esmocadores de plata i el sobrellit de damasc. Quant a habitatges, li va correspondre la casa núm. 34 del carrer de Santa Teresa i la núm. 24 del carrer de Beat Oriol, ambdues a Mataró. El seu pare també li va cedir els havers que li devia l'Estat com a jubilat d'Hisenda, és a dir, del temps que havia servit a l'exèrcit.[57]

MALALTIA, TRASLLAT A BARCELONA I TESTAMENT

Joaquim Marià patia, com hem comentat, una progressiva pèrdua de visió que no li permeté continuar la recerca científica i motivà la venda de la farmàcia. N'estava afectat des d'abans de 1869, i l'any 1888 ja gairebé no hi veia.[58]

L'any 1872 va fer testament. Nomenà hereva universal la seva esposa en el cas que fos viva; altrament, deixaria a la seva germana Adela 1.000 pessetes, al seu nebot i afillat 500 pessetes i als criats que hi hagués a la casa 500 pessetes més. Llegà a la seva neboda política Amèlia Giberga i Galí 500 pessetes. De la resta de béns mobles i immobles feu hereva Margarida Giberga i Galí i la seva neboda Anna Farràs i Salvañà.[59]

Va comunicar per escrit al Colegio de Farmacéuticos de Madrid que havia deixat d'exercir la professió i s'havia traslladat a Barcelona, escrit que la institució va llegir en l'acte públic de sessió ordinària de 21 de gener de 1874.[60] Un any i mig més tard, va comunicar a la RACAB aquest trasllat.[61] El lloc escollit era un pis al començament del carrer Aribau, al costat de l'edifici nou de la Universitat, inaugurat un any abans, i relativament

a prop de la RACAB, que freqüentaria en ocupar-hi càrrecs i realitzar-hi diverses activitats.[62] El pis s'ubicava al començament mateix de l'Eixample, el nou destí de la gent benestant després del recent enderroc de les muralles, una nova àrea de carrers amples, més saludable i menys massificada.

El 1893 va demanar a la RACAB que el declaressin membre exempt a causa de la seva avançada edat, el seu delicat estat de salut i la falta de visió, que li impedien prendre part activa en els treballs de l'Acadèmia.[63]

Joaquim Marià va morir a Barcelona el 26 de febrer de 1902 d'una angina de pit.[64] En un acte d'humilitat, quan pressentia que se li acostava la darrera hora, va fer desaparèixer tot el que quedava com a record de la seva personalitat científica amb la voluntat d'evitar que el món ho considerés una mostra d'orgull o d'ambició de glòria.[65] Segons l'esquela, les misses es van celebrar el 18 de març, de 8 a 12 h, a l'església parroquial dels Àngels de Barcelona.[66]

La RACAB, en sessió ordinària de 27 de febrer, va fer constar en acta el sentiment de la Corporació per la defunció i Josep Maluquer en va donar la notícia i va aportar unes breus dades biogràfiques del difunt.[67] La Institució Catalana d'Història Natural, en acte d'1 de març, feu constar per unanimitat el sentiment per la seva pèrdua i acordà oficiar-ho a la família.[68] Altres institucions també li dedicaren un record.[69]

Uns anys més tard, la RACAB li va retre un homenatge pòstum en una sessió pública dedicada a tres finats. En referència a Salvañà, parlaren de les seves notes i publicacions sobre mol·luscs, plantes i insectes, dels donatius que havia fet al Museu de l'Acadèmia, dels càrrecs que hi ocupà i del seu zel en pro de la corporació (Camps 1910: 276-281).

DANIEL DAVÍ I SALVANYÀ

NOTES

1.- *Real Academia de Ciencias y Artes. Año Académico de 1914 a 1915. Nómina del personal académico*. Barcelona, s. d., p. 113-117.

2.- Lluís Filbà, *Joaquim Marià Salvañà i Comas (Mataró 1828, Barcelona 1902)*, en línia: <http://www.dslc-ichn.cat/joaquim-maria-salvana> (consulta: 20 de febrer de 2020).

3.- Agraeixo a Lluís Filbà la informació que m'ha facilitat, en especial sobre la documentació conservada a la Reial Acadèmia de Ciències i Arts de Barcelona i diversos anuncis a la premsa de l'època. Les converses que hem mantingut m'han aclarit alguns aspectes de la seva biografia.

4.- Com comentem més endavant, actualment es considera que l'espècie que Salvañà publicà com a nova es tracta en realitat del *Meloe cicatricosus*, descrit amb anterioritat.

5.- Segons el llibre de baptismes de la parròquia de Santa Maria de Mataró conservat al Museu Arxiu de Santa Maria (MASMM). Tanmateix, algunes biografies, sense citar la font d'informació, esmenten que va néixer el dia 21.

6.- MASMM. Llibre de Baptismes 29. 1827-1831, fol. 50r.

7.- *La Correspondencia de España. Diario universal de noticias* (Madrid), 21 d'octubre de 1877.

8.- La referència a aquestes assignatures fora de la llicenciatura les trobem a Siboni / Bellogin 1888: 722.

9.- «Universidad de Barcelona. Matrícula para el quinto año de Farmacia. Curso de 1847 a 1848». Arxiu de la Universitat de Barcelona.

10.- *Diari Catalá polítich y literari*, any I, núm. 24, 27 de maig de 1879; *La Vanguardia*, 10 de juliol de 1883.

11.- El casament tingué lloc a Mataró entre els dies 1 i 5 de desembre de 1852. El trobem registrat a la llibreta d'esborranys però no al llibre definitiu de matrimonis. No en consta la data exacta, però es troba entre els registres d'aquests dos dies. MASMM, 16è *Borrador de Matrimonios, óbitos y otras notas de junio de 1849 a junio de 1854*.

12.- La filla va néixer el 28 d'octubre de 1853 (MASMM. Llibre de Baptismes 1851-1856, fol. 98v). Morí el 10 d'agost de 1855 d'«una gástrica» (MASMM, Llibre d'Òbits 10, 1852-1858, fol. 172r).

13.- Segons els anys que hem consultat a l'Arxiu Comarcal del Maresme (ACM). Contribucions industrials i de comerç de 1852, 1854, 1859, 1861 i 1862.

14.- «Estudios sobre el estracto del *Fucus vesiculosus*», dins la secció científica del diari *El Restaurador Farmacéutico. Periódico oficial de la Sociedad Farmacéutica de Socorros Mutuos, del Colegio de Farmacéuticos de Madrid y de la Asociación Filantrópica Farmacéutica* (Madrid), any XIX, núm. 20, 17 de maig de 1863, p. 78.

15.- *La Reforma Médica. Periódico oficial de la Academia Homeopática Española* (Madrid), any IV, núm. 58, 30 d'abril de 1868.

16.- Els anuncis són nombrosos. Tan sols en citem alguns dels que hem localitzat.

17.- Núm. 50, de 28 de setembre de 1866, p. 1169.

18.- Anunci a *La Correspondencia de España. Diario universal de noticias*, any XXIV, núm. 5608, 7 d'abril de 1873.

19.- Anunci a *La Correspondencia de España. Diario universal de noticias*, any XXIII, núm. 5261, 22 d'abril de 1872, p. 4.

10.- Anunci a *La Correspondencia de España. Diario universal de noticias*, any XXXII, núm. 8626, 3 de novembre de 1881, p. 3. També consta que es venia a la farmàcia de Salvañà a *La Correspondencia de España*, núm. 8626, de 3 de novembre de 1883.

21.- Anunci al *Diario de Barcelona*, núm. 283, 10 d'octubre de 1851. Un anunci publicat per la Farmàcia Sant Agustí del carrer Hospital de Barcelona es queixava de dues farmàcies, entre elles la de Salvañà, per vendre aquestes píndoles de Fray Simón modificades. El producte original es feia a través d'una fórmula elaborada a partir de les anotacions del frare que només Josep Tersa, de la farmàcia de Sant Agustí, posseïa (*El Áncora*, núm. 654, 16 d'octubre de 1851, p. 255-256, i núm. 655, 17 d'octubre de 1851, p. 271-272).

22.- Anuncis a *El Clamor Público* de Madrid entre l'octubre de 1851 i gener de 1852. Anuncis a *El Áncora*, de Barcelona, núm. 803, de 13 de març de 1852, p. 1172, i núm. 775, de 14 de febrer de 1852, p. 709; i a *La Época*, any IV, núm. 933, de 5 de març de 1852.

23.- Anuncis a *El Clamor Público*, núm. 2278, de 7 de desembre de 1851; núm. 2281, d'11 de desembre de 1851; núm. 2290, de 21 de desembre de 1851; núm. 2314, de 18 de gener de 1852, i núm. 2355, de 4 de març de 1852. També a *El Heraldo*, 3 d'abril de 1852, i a *La Época*, any IV, núm. 958, de 3 d'abril de 1852, i núm. 946, de 20 de març de 1852.

24.- Anunci a *El Clamor Público*, núm. 2792, de 25 d'agost de 1853.

25.- Anunci a *El Imparcial*, de Madrid, any VII, núm. 2152, de 17 de maig de 1873.

26.- Anuncis a *La Esperanza*, núm. 3353, de 24 de setembre de 1855, i núm. 3369, de 12 d'octubre de 1855; a *La Época*, núm. 2003, de 25 de setembre de 1855, i núm. 2015, de 9 d'octubre de 1855; a *El Occidente*, de 10 de maig de 1856, i a *La Discusión*, any I, núm. 181, de 2 d'octubre de 1856. També s'anunciava a *El Clamor Público* entre els anys 1855 i 1857.

27.- Apareix en diversos anuncis publicats al periòdic *Crónica Mataronesa* de 1869.

28.- *El Restaurador Farmacéutico*, any XXVIII, núm. 8, de 25 de febrer de 1872. També a *La Farmacia Española*, any IV, núm. 18, de 2 de maig de 1872, p. 240.

29.- *Acta de la sesión pública inaugural que la Academia de medicina y cirujía de Barcelona celebró el dia 10 de Febrero de 1873*. Barcelona, 1873. A la p. 45 apareix dins la llista de corresponsals.

30.- ACM. Notari Jeroni Recoder Puig. *Protocolo*, any 1879, núm. 84, fol. 347r-348r. Mataró, 12 d'abril de 1879.

31.- L'any 1872, el 17,08 % dels socis eren farmacèutics. L'interès majoritari dels farmacèutics era la botànica perquè tenia aplicacions directes a la seva matèria, però també es van ocupar de la zoologia i la geologia.

32.- Un treball sobre coleòpters fa una valoració crítica de les aportacions en l'àmbit naturalista de Salvañà. Si bé els autors reconeixen que la publicació *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró* té el mèrit de ser una de les primeres descripcions d'una regió ibèrica concreta sobre aquest gènere, consideren que les identificacions eren poc precises i en molts casos errònies (García-París / Ruiz 2005: 236).

33.- Les dues espècies noves que Salvañà proposa, *Meloe iluronensis* i *Meloe ineditus*, van ser considerades per autors posteriors com a sinònims de *Meloe cicatricosus*. Salvañà coneixia l'espècie *M. cicatricosus* de Leach, sobre la qual afirmava que s'assemblava al *M. ineditus*, però definia aquest com a nova espècie atesa la seva mida reduïda.

34.- Arxiu de la RACAB. Carta datada a Barcelona el 2 de juliol de 1875, on Salvañà comunica al president de l'entitat el seu trasllat de domicili a la capital i demana ocupar una de les vacants d'acadèmic numerari.

35.- Segons els butlletins de la RACAB de diversos anys.

36.- Imprès manuscrit conservat a la RACAB titulat: *Antecedentes de los Sres. Académicos para la historia de la Corporación. Sr. D. Joaquín Mariano Salvañá*, 5 p.

37.- *La Vanguardia*, 14 d'abril de 1892.

38.- *La Vanguardia*, 17 de maig de 1892.

39.- *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 1902, p. 41-42.

40.- En una llista de 10 de setembre de 1856 es detallen els socis acadèmics de l'entitat.

41.- *El Porvenir de la Industria* (referències detallades més endavant). Esmentat a Lusa (1994: 61-80).

42.- Hi ha més publicacions de les que relacionem, sobretot petits articles en periòdics de difícil accés, algun dels quals hem esmentat. Així mateix, Elias de Molins (1895), fa referència a un fulletó de Salvañà, del qual no hem pogut trobar cap exemplar, titulat: *El hombre en los conceptos, físico, moral, intelectual, histórico y social, ó sea fisiología humana.* Barcelona: Bastinos editores.

43.- És el treball que llegí Salvañà el 2 de febrer de 1876 a l'acte de presa de possessió com a acadèmic numerari de la RACAB (Bofill 1903: 162; De Camps 1910: 276). A l'arxiu de la RACAB (caixa 26 / H. Natural) hi ha una còpia manuscrita d'aquest discurs, de 27 pàgines. Al mateix arxiu, dins l'expedient de Joaquim M. Salvañà, hi ha un full on es diu que se'n va publicar un extracte al *Restaurador Farmacéutico*, t. 32, 1876.

44.- Aquest article reprodueix un treball de Fagot, amb una introducció i notes de Salvañà. També es va publicar a la revista *El Naturalista*, de Barcelona, el 30 d'octubre de 1886, p. 121-123.

45.- Per exemple, l'article citat d'«Análisis de unas aguas...». A «Reflexiones filosófico-naturales sobre el estudio del hombre» (*El Restaurador Farmacéutico*, 20 de maig de 1853), fa una defensa de la facultat de la raó, privativa de l'ésser humà, per suggerir la seva segregació del regne animal i elevar-lo al rang de «regne hominal», que seria exclusiu de l'home. Siboni i Bellogin (1888: 728) esmenten altres revistes i periòdics farmacèutics on va publicar articles.

46.- «Enseñanza Industrial» I, núm. 60, 26 de maig de 1876, p. 389-390; «Enseñanza Industrial» II, núm. 62, 9 de juny de 1876, p. 433-434; «Enseñanza Industrial» III, núm. 64, 23 de juny de 1876, p. 469-470; «Enseñanza Industrial» IV, núm. 69, 28 de juliol de 1876, p. 569-570; «Enseñanza Industrial» V, núm. 74, 1 de setembre de 1876, p. 669-670; tots a *El Porvenir de la Industria*, de Barcelona.

47.- «El adelanto de conocimientos en productos naturales, es el adelanto de la industria», *El Porvenir de la Industria* (Barcelona), any I, núm. 24, 17 de setembre de 1875, p. 393-394. «El Museo Hartkopff de París y Estockolmo», en dues entregues els dies 11 i 26 de juny de 1875, núm. 10 i 12 d'*El Porvenir de la Industria*, p. 145-146 i 177-178.

48.- Per tal de fer-nos una idea del contingut general de l'exposició, val a dir que la major part d'objectes eren teixits, gènere de punt i altres peces de roba. També hi havia objectes de pell i cuir, cistells de vímet, sedassos, espardenyes, dibuixos fets per alumnes de les Escoles Pies, fotografies, maquinària, objectes de ferro (com baranes de balcons i panys), objectes de llautó, objectes de fusta per a la navegació, gàbies d'ocells, animals dissecats del Col·legi Valldemia, ceràmica, aiguardents, sabons, etc.

49.- *Revista Mataronesa. Semanario de intereses locales*, any II, núm. 38, 30 de juliol de 1865, i núm. 40, 10 d'agost de 1865.

50.- «El Museo Hartkopff de París y Estockolmo» II, *El Porvenir de la Industria*, any I, núm. 12, 26 de juny de 1875, p. 178.

51.- Arxiu de la RACAB. *Dictamen acerca de varias proposiciones, del Sr. Salvañá, relativas á la eleccion de academicos, trabajos de los elegidos, apertura de un registro, en cada seccion, de los individuos de este*, 24 de febrer de 1877.

52.- *Real Academia de Ciencias y Artes. Año Académico de 1914 a 1915. Nómina del personal académico*. Barcelona, s. d., p. 113-117. Les col·leccions de la Reial Acadèmia foren cedides posteriorment al Museu de Ciències Naturals de Barcelona.

53.- Arxiu Comarcal de Ripoll. Cartes de Reguer. Barcelona, 31 de desembre de 1893.

54.- ACM. Acords municipals. Actes de sessions, fol. 135.

55.- *La Vanguardia*, 14 d'abril de 1892.

56.- ACM. Notari Manuel Serra Xifra, fol. 227-228. Mataró, 17 de maig de 1871.

57.- AHPB. Notari Marià Thomàs i Taxonera, fol. 1049r – 1058v. Barcelona, 5 d'agost de 1876.

58.- *La Dinastía* (Barcelona), núm. 4226, 14 de desembre de 1891.

59.- ACM. Fons notarial de Mataró. Notari Manuel Serra Xifra, fol. 365-366. Mataró, 15 de desembre de 1872.

60.- *Semanario Farmacéutico* (Madrid), any II, núm. 23, 8 de març de 1874, p. 181.

61.- *Real Academia de Ciencias y Artes. Año Académico de 1914 a 1915. Nómina del personal académico*. Barcelona, s. d., p. 113-117.

62.- El número i pis varien segons els anys i les fonts consultades. El 1884 consta que vivia al carrer Aribau, 11, 3r (contraportada de *Zoografía del género «Helix»*); el 1893 (carta de donació d'una col·lecció a Ripoll, citada) i a la seva targeta de visita conservada a la RACAB, als núm. 5 i 7 del mateix carrer, 3r 1a; i al moment de la seva defunció (1902), als núm, 5 i 7, 2n 1a (registre de defuncions de Barcelona i a l'esquela, aquesta sense citar la porta).

63.- Arxiu de la RACAB. Expedient de Joaquim Marià Salvañà. Carta de Salvañà al president de l'entitat, datada el 25 de maig de 1893.

64.- Registre de defuncions de Barcelona, 1901-1903. El llibre esmenta el núm. 5-7, 2n del carrer Aribau.

65.- *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 1902, p. 41-42.

66.- Arxiu de la RACAB. Expedient de Joaquim Marià Salvañà. Esquela en un sobre dirigit a la Reial Acadèmia, amb data de 12 de març de 1902.

67.- *Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3ª època, vol. II, núm. 3, abril 1902, p. 103.

68.- *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 1902, p. 41-42.

69.- Per exemple, La Sociedad Aragonesa de Ciencias Naturales, al seu butlletí de 1902 editat a Saragossa, p. 59. Així mateix, la publicació *La Ilustración Española y Americana*, el 8 de gener de 1903, p. 21, es va fer ressò de la seva defunció en una llista d'«hombres de ciencia» morts l'any anterior.

BIBLIOGRAFIA

ALTABA / TRAVESSET (1985): Cristian R. Altaba / Anna Travesset, «La malacologia als Països Catalans», *Butlletí de la Institució Catalana d'Història Natural*, 50, p.155-171.

BOFILL (1903, gener): Artur Bofill i Poch, «Reseña de los trabajos efectuados y principales hechos ocurridos en la Corporación durante el año académico de 1901 a 1902», *Boletín de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*, 3a. època, vol. II.

BOFILL / DE CHIA (1914, any probable de publicació): A. Bofill i Poch / M. de Chia, *Fauna de Catalunya. Fauna malacològica.* Fascicle I. Introducció. Publicacions de l'Institut de Ciències.

BROS *et al.* (2004): V. Bros / J. Cadevall / E. Hernández / J. Nebot / A. Orozco / F. Uribe, «Inventari i distribució dels mol·luscs a la vall d'Alinyà: informació bàsica per a la conservació i la gestió de l'àrea». J. Germain (Ed.), *Els sistemes naturals de la vall d'Alinyà.* Barcelona: Institució Catalana d'Història Natural, p. 343-366.

CAMPS (1910): Carles de Camps i d'Olzinellas (marquès de Camps), «Necrologías de los doctores D. Francisco de A. Arola, D. Francisco de P. Vidal y D. Joaquín Mº Salvañá», dins *Memorias n. 189. Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona*. Barcelona, p. 273-281.

CERDÀ (2011, gener): Josep A. Cerdà, «Les actes inèdites de l'"Associació Artístich-Arqueològica Mataronesa"». *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria*, 99. Mataró, p. 10-19.

GARCÍA-PARÍS / RUIZ (2005): M. García-París / José L. Ruiz, «Bibliografía y registros ibero-baleares de Meloidae (Coleoptera) publicados hasta la aparición del Catálogo sistemático geográfico de los coleópteros observados en la Península Ibérica, Pirineos propiamente dichos y Baleares de J. M. de la Fuente (1933)», *Graellsia*, 61 (2), p. 225-255.

GOMIS (1992): Alberto Gomis Blanco, «Farmacéuticos naturalistas: su aportación al conocimiento de la flora, fauna y GEA españolas entre 1871 y 1900». *Llull*, 15, p. 331-351.

LUSA (1994): Guillermo Lusa Monforte, «Industrialización y educación: los ingenieros industriales (Barcelona, 1851-1886)», dins Enrich, R. et al (ed.): *Tècnica i Societat en el Món Contemporani.* Sabadell: Museu d'Història de Sabadell, p. 61-80.

MARTÍ (1991): Antoni Martí i Coll, «Una sessió literària a l'Ateneu: Mataró 1861», dins VII *Sessió d'Estudis Mataronis, 12 de maig de 1990. Comunicacions presentades*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria, p. 95-109.

MOLINS (1895): Elías de Molins, *Diccionario biográfico y bibliográfico de escritores y artistas catalanes del siglo XIX (apuntes y datos)*. Barcelona: Impremta de Calzada.

PALOMEQUE (1979): Antonio Palomeque Torres, *La Universidad de Barcelona desde el Plan Pidal de 1845 a la ley Moyano de 1857*. Barcelona.

SALVAÑÀ (1852, 10 de setembre): Joaquim M. Salvañà, «Análisis de unas aguas, y de la accion sobre varios carbonatos disueltos, de la tintura alcoólica de Campeche», *El Restaurador Farmacéutico*, any VIII, núm. 25, p. 123.

SALVAÑÀ (1858, 1 d'octubre): Joaquim M. Salvañà, «Análisis químico-legal de un liquido ocupado en una casa del pueblo de Premia de dalt, partido de Mataró», *El Droguero farmacéutico*, any III, núm. 50. Valladolid, p. 3-4.

SALVAÑÀ (1859, 1 d'abril): Joaquim M. Salvañà, «Sobre el fósforo amorfo», *El Droguero Farmacéutico,* any IV, núm. 62. Valladolid, p. 51-52.

SALVAÑÀ (1870): Joaquim M. Salvañà, *Apuntes para la geografía y fauna entomológicas de Mataró.* Madrid: Impremta de Gregorio Juste.

SALVAÑÀ (1877): Joaquim M. Salvañà: *El hombre*. Panorama zoológico, I. Enciclopedia para la juventud. Barcelona: Juan y Antonio Bastinos editores.

SALVAÑÀ (1886): Joaquim M. Salvañà, *Estudio de M. Pablo Fagot sobre los Hélices Xerofilianos del grupo Barcinonensiana*. Barcelona.

SALVAÑÀ (1888): Joaquim M. Salvañà, *Contribución a la fauna malacológica de los Pirineos catalanes, ó sea, descripción de la comarca de Olot en relación con la fáunula malacológica local y monografía de los moluscos terrestres y fluviátiles de aquel territorio.* Madrid.

SALVAÑÀ (1889): Joaquim M. Salvañà, «Flora y Fauna», dins Antoni Franquesa i Sivilla, *Topografía médica de Mataró y su zona*. Barcelona, p. 109-192.

SIBONI / BELLOGIN (1888): Luis Siboni / Àngel Bellogin, *Un boticario y varios farmacéuticos. Perfiles y semblanzas profesionales ó siluetas y bocetos del natural de distinguidos farmacéuticos contemporáneos*. Barcelona: Impremta de Pedro Ortega.

En aquest article, la professora Graciela Cristina Font ens esbossa la vida i l'obra d'un il·lustre avantpassat seu, el mataroní Antonio Font Rigual. Emigrat a l'Argentina de ben jove, després de rebre formació com a artesà, Font va esdevenir un dels més destacats constructors d'altars d'aquell país a finals del segle XIX i principis del XX, i va fer una remarcable aportació al seu patrimoni artisticoreligiós. Instal·lat a la ciutat de Córdoba, on obrí un taller, decorà moltes esglésies i parròquies de diverses províncies argentines. I també sobresortí en el tallat i la restauració d'imatges religioses. L'article ressegueix diverses de les seves obres i també fa un breu recorregut per la vida d'aquest insigne artesà nascut a la nostra ciutat.

ANTONIO FONT, L'IMMIGRANT CATALÀ (1854-1919)

Fou a Mataró on, un divendres, el 3 de març de 1854, a les set del matí, veié la llum Antonio Bruno Mariano Font Rigual. Era el sisè de set fills del matrimoni format per Pau Feliciano Joan Font Cot, d'ofici teixidor, i Dolors Francisca Catarina Rigual Sala. Segons els registres del Museu Arxiu de Santa Maria, Antonio fou batejat dos dies després, el diumenge 5 de març, a l'església parroquial de Santa Maria de la ciutat de Mataró.

No hi ha dades sobre els seus primers anys de vida a la Catalunya natal, però segurament fou allí on s'inicià en l'ofici d'artesà. Probablement, tal com suposà el professor Víctor Manuel Infante, Antonio devia assistir a l'Escola Llotja i a tallers on degué aprendre els secrets de l'ofici per armar altars i acabar-los amb or brunyit, i tal vegada perfeccionés l'ofici a l'Acadèmia de Belles Arts de Sant Jordi.[1]

Desconeixem també els motius que el feren emigrar de jovenet, el 1875, a l'Argentina. Aleshores Argentina representava un país que oferia moltes possibilitats de feina, progrés i ascens social. Era un país jove amb poca població i que necessitava la mà d'obra que els immigrants, principalment procedents dels països del sud d'Europa, estaven disposats a oferir.

Arribà a l'Argentina el 1875 essent solter. S'instal·là a la ciutat de Córdoba,[2] on es trobava un cosí seu, Mariano Güell Rigual, català també, que havia emigrat uns anys abans. És probable que Don Antonio escollís aquest destí entusiasmat pel seu cosí, que ja exercia allà com a destacat arquitecte i constructor i amb qui realitzà nombroses feines al llarg de la seva vida.[3]

A Córdoba, Antonio instal·là un taller artesanal per projectar i construir altars ubicat a l'actual carrer de Rivera Indarte, i es traslladà poc després al carrer de Rosario de Santa Fe, aleshores anomenat de la Constitución, número 215, en ple centre de la ciutat. Córdoba representava, a l'últim terç del segle XIX, el lloc propici perquè Antonio desenvolupés tot el potencial del seu geni d'artista. Les innombrables esglésies eren locals buits, sovint emblanquinats per dins, amb terres de sorra o de maó coberts de catifes de teler de llana alta, típiques de la zona. És en aquesta època quan neix un fervorós desig d'engalanar i vestir els interiors dels temples. Es van encomanar, llavors, tasques de decoració i embelliment.

Full de propaganda del taller d'Antoni Font.

Poc després d'instal·lat al taller, Don Antonio rebé encàrrecs per a la construcció i talla de retaules i púlpits, portalades de temples, cartel·les, pedestals per a piques baptismals, etc. Aviat es veié obligat a ampliar-lo i s'envoltà d'artesans i operaris, principalment ebenistes que donaven forma als projectes dibuixats per ell.[4] Guanyà prestigi i es transformà en l'autor de retaules de major fama i trajectòria que exercí a Córdoba des de finals del segle XIX.[5]

Les seves feines també comprengueren decoracions de salons, establiments comercials, cases de família, frontis d'edificis, mobles, miralls i imatgeria. Però, sens dubte, la seva fama i el seu llegat quant al patrimoni artisticoreligiós es relaciona amb la construcció i la restauració d'altars. El prestigi del taller d'Antonio Font transcendí els límits de la província de Córdoba i s'estengué per totes les províncies del nord, centre i oest de la República.

Un dels primers treballs d'Antonio a Córdoba fou la pintura general, daurat i restauració de les voltes de l'església de la Compañía de Jesús, a més de la confecció d'un frontal de fusta tallat i daurat (1879-1882). El seguiren encàrrecs importants com:

• L'altar major i el púlpit de l'església de les Catalinas, al qual també s'adossà un retaule de fusta policromada i daurat a la fulla. En dates posteriors foren requerits novament els seus serveis per decorar i arreglar l'església, així com dissenyar l'altar del Calvario i el del Rosario. Segons testimoni del seu fill Luis Font, que juntament amb els seus germans Antonio Mariano Cayetano i Arturo Font col·laborava en el taller del seu pare, els Font també hi realitzaren feines en els terres, marbres, restauració d'imatges, decorats, enteixinats, etc. (1882).

• Pintat i daurat de l'altar major de l'església de les Esclavas (1884).

• Daurat del púlpit i l'exquisit tabernacle de l'església de la Merced; la construcció de l'altar major en forma de templet inspirat en el que havia existit a la Compañía de Jesús (1888-1896): «Un inmenso altar de madera de cedro paraguayo, dorado a la hoja y trabajado minuciosamente, luce radiante derrochando detalles barrocos. Es una obra del famoso altarero Antonio Font quien utilizando pedazos de las molduras del templo anterior logra esta acabada pieza de carpintería que guarda sutil armonía con el púlpito».[6]

Don Antonio i el seu equip també portaren el seu art a la província de Tucumán,[7] Santiago del Estero,[8] Salta[9] i San Luis.[10] Treballaren a:

• Les esglésies de San Francisco, la catedral i Santo Domingo (Tucumán). En aquesta última, construïren l'altar major, les grades i les tarimes, l'entrada de la sagristia amb el seu mobiliari i l'altar de San Martín de Porres en fusta tallada, estuc i policromia (1891-1894).

• La Catedral de Santiago del Estero: l'altar de la Purísima (1899).

• La Catedral de Salta: l'altar de la Virgen del Rosario i el daurat del tabernacle (1901-1902).

• L'església de Rosario de Lerma (Salta, 1902).

• L'església de Villa Mercedes (San Luis): l'altar de l'església major i dos altars menors (1904).

• La catedral de San Luis: l'altar del Corazón de Jesús i l'altar del Calvario (1908).

També recorregué tota la província de Córdoba i embellí capelles i esglésies de diverses localitats muntanyenques:

• Església de Villa del Rosario: construcció dels altars menors (1913-1916).

• Església de Nuestra Señora de los Remedios: altar major i altars menors. «Donde la iglesia encuentra sus focos visuales de atención, por lo llamativo de su resultado, es al ingresar y observar el altar mayor con sus finos dorados elaborados por Font».[11]

• Parròquia de Nuestra Señora del Rosario a Villa Tulumba. Aquesta capella fou construïda el 1882 al costat de les restes de l'antic temple que data del segle XVIII. Aquí Don Antonio Font treballà en la realització de l'altar major i els altres retaules.

• Parròquia de Santa Rosa de Lima a Santa Rosa de Río Primero.

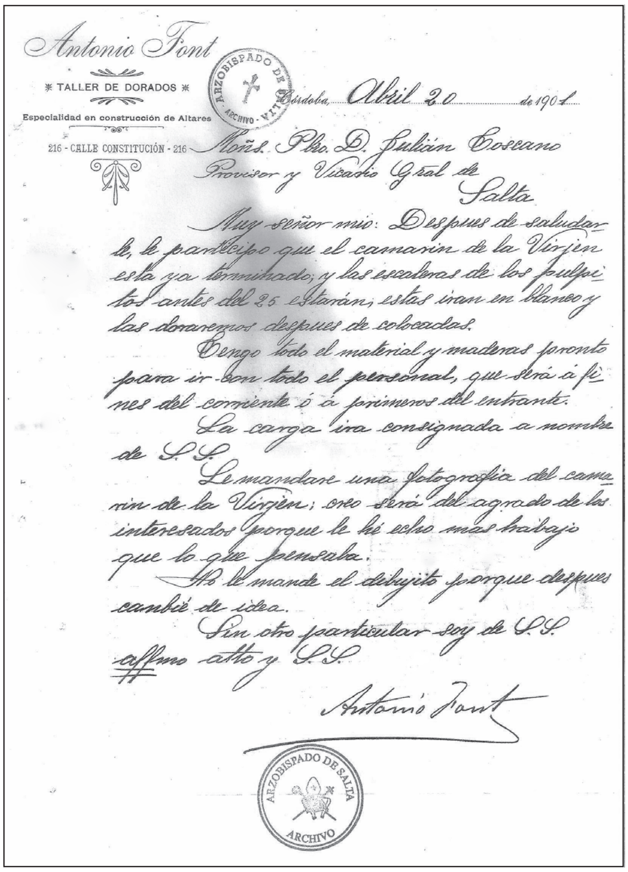
Antonio Font
TALLER DE DORADOS
Especialidad en construcción de Altares
216 - CALLE CONSTITUCIÓN - 216

ARZOBISPADO DE SALTA ARCHIVO

Córdoba, Abril 20 de 1901

Moñs. Pbro. D. Julián Toscano
Provisor y Vicario Gral de
Salta

Muy señor mio: Despues de saludarle, le participo que el camarin de la Virjen esta ya terminado, y las escaleras de los pulpitos antes del 25 estarán, estas iran en blanco y las doraremos despues de colocadas.

Tengo todo el material y maderas pronto para ir con todo el personal, que será á fines del corriente ó á primeros del entrante.

La carga ira consignada a nombre de S. S.

Le mandare una fotografia del camarin de la Virjen; creo será del agrado de los interesados porque le hé echo mas trabajo que lo que pensaba.

No le mande el dibujito porque despues cambié de idea.

Sin otro particular soy de S. S. affmo atto y S. S.

Antonio Font

ARZOBISPADO DE SALTA ARCHIVO

Carta d'Antonio Font al vicari de Salta detallant el seu treball per al cambril de la Verge a la catedral (abril 1901).

Archivo del Arzobispado de Salta.

- Parròquia de San Carlos Minas.
- Parròquia de Villa Cura Brochero.
- Parròquia de Nono.
- Església de Jesús María.
- Parròquia de San Vicente.
- Parròquia de Belle Ville.

El llistat és innombrable.

Antonio Font no limità el seu art a la decoració i el daurat d'altars, sinó que també sobresortí en el tallat i la restauració d'imatges religioses. Vull destacar en aquest aspecte l'escultura San Jerónimo.[12] Malgrat que alguns historiadors atribueixen l'escultura al taller de Font, altres afirmen que aquest taller s'ocupà de la seva detallada restauració: «Según testimonios avalados por la tradición oral, recién a fines del 1800 una familia de altareros, los Font, modelaron una figura del santo un poco más grande del tamaño natural, desnudo, como ermitaño. Imagen en parte tallada y terminada con tela encolada, policromada, sobre una base baja de hierros para poder sacarla en procesión».[13] L'obra escultòrica fou complementada amb teles de color morat que cobrien la nuesa del sant.

L'escultura de San Jerónimo històricament era presentada a les sortides processionals, sobre les espatlles dels seminaristes, cada 30 de setembre, dia del patró de la ciutat. Durant molts anys fou exhibida a l'església catedral de la ciutat, en un dels altars principals del creuer. A la dècada de 1970 fou donada al Museo de Arte Religioso Juan de Tejeda, i des del 30 de setembre de 2016 la imatge s'exhibeix a la Recova del Monasterio San José. El professor Infante destaca que aquesta imatge constitueix una de les peces importants del patrimoni cultural cordovès.

L'obra que Antonio Font llegà al patrimoni cultural argentí no es pot arribar a valorar. Però el seu llegat no es clou amb la seva obra artística. Don Antonio formà una gran família a Argentina. Al cap de poc d'instal·lar-se a la ciutat de Córdoba,

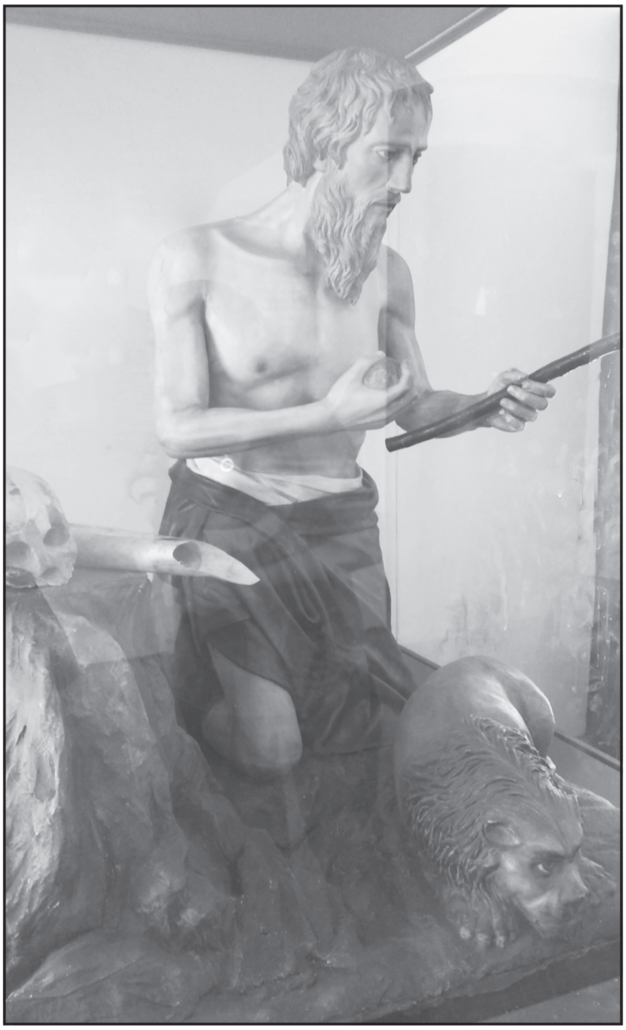

Escultura de San Jerónimo.

Museo de Arte Religioso Juan de Tejeda (Córdoba).

Don Antonio Font i la seva esposa Filomena Ulsina (asseguts), amb vuit dels seus fills, c.1900-1902.

Antonio conegué una jove cordovesa de família d'origen espanyol que hauria arribat a l'Argentina al segle XVII. Es deia Brígida Lescano. Van contreure matrimoni i van néixer cinc fills d'aquesta unió. Un d'ells fou el meu besavi, Antonio Cayetano Mariano, nascut el 1882. Com succeïa amb freqüència en aquells temps, Brígida morí de part el 1891, deixant el seu espòs amb cinc fills petits. Pocs mesos més tard, Antonio va contreure novament matrimoni amb una jove anomenada Filomena Ulsina. Amb ella tindrà vuit fills més. Filomena sabé criar amb amor i cura els cinc fills orfes de mare i els petits que ella donà a llum. Morí a Córdoba el 1918, un any abans que el seu espòs.

El taller de Don Antonio Font continuà en mans dels seus fills i fou Luis el qui conservà a casa seva tota la documentació: projectes, esbossos, eines, llibres de comptes, quaderns d'anotacions, etc., usats pel seu pare. En aquests llibres d'anotacions, amb lletra clara i meticulosa, Don Antonio i els seus fills catalogaren més de 700 obres realitzades pel taller.[14]

En morir Luis Font el 1973, els seus hereus llegaren tota la documentació al Museo de Arte Religioso Juan de Tejeda. Aquest museu muntà una exhibició de l'obra de l'altarer el 26 de maig de 1979 i en fou el comissari Víctor Manuel Infante, que exposà com a orador.

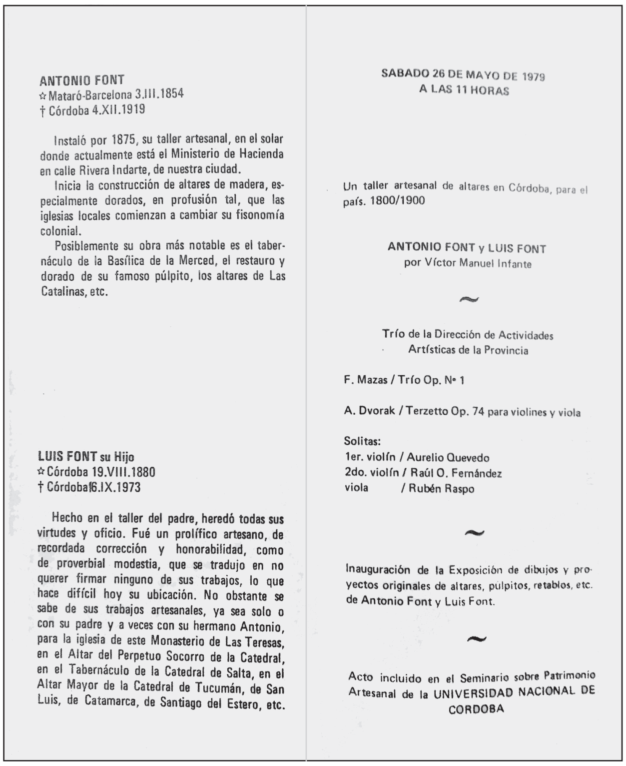

ANTONIO FONT
☆ Mataró-Barcelona 3.III.1854
† Córdoba 4.XII.1919

Instaló por 1875, su taller artesanal, en el solar donde actualmente está el Ministerio de Hacienda en calle Rivera Indarte, de nuestra ciudad.

Inicia la construcción de altares de madera, especialmente dorados, en profusión tal, que las iglesias locales comienzan a cambiar su fisonomía colonial.

Posiblemente su obra más notable es el tabernáculo de la Basílica de la Merced, el restauro y dorado de su famoso púlpito, los altares de Las Catalinas, etc.

LUIS FONT su Hijo
☆ Córdoba 19.VIII.1880
† Córdoba 16.IX.1973

Hecho en el taller del padre, heredó todas sus virtudes y oficio. Fué un prolífico artesano, de recordada corrección y honorabilidad, como de proverbial modestia, que se tradujo en no querer firmar ninguno de sus trabajos, lo que hace difícil hoy su ubicación. No obstante se sabe de sus trabajos artesanales, ya sea solo o con su padre y a veces con su hermano Antonio, para la iglesia de este Monasterio de Las Teresas, en el Altar del Perpetuo Socorro de la Catedral, en el Tabernáculo de la Catedral de Salta, en el Altar Mayor de la Catedral de Tucumán, de San Luis, de Catamarca, de Santiago del Estero, etc.

SABADO 26 DE MAYO DE 1979
A LAS 11 HORAS

Un taller artesanal de altares en Córdoba, para el país. 1800/1900

ANTONIO FONT y LUIS FONT
por Víctor Manuel Infante

~

Trío de la Dirección de Actividades
Artísticas de la Provincia

F. Mazas / Trío Op. Nº 1

A. Dvorak / Terzetto Op. 74 para violines y viola

Solitas:
1er. violín / Aurelio Quevedo
2do. violín / Raúl O. Fernández
viola / Rubén Raspo

~

Inauguración de la Exposición de dibujos y proyectos originales de altares, pulpitos, retablos, etc. de Antonio Font y Luis Font.

~

Acto incluido en el Seminario sobre Patrimonio Artesanal de la UNIVERSIDAD NACIONAL DE CORDOBA

Díptic de l'exposició de dibuixos i projectes d'altars del Taller Font, 26-5-1979.

Museo de Arte Religioso Juan de Tejeda (Córdoba).

Com a besneta d'Antonio Bruno Mariano Font Rigual, fill de la ciutat de Mataró, m'enorgulleix escriure aquestes línies per fer conèixer l'obra d'aquell jove que creuà l'oceà el 1875 ple de somnis i il·lusions, arrelà lluny de la seva terra i feu fructificar en aquest continent americà els coneixements que obtingué a la seva Catalunya natal per embellir i fer brillar les esglésies i capelles que havien estat erigides de cap a cap del territori argentí els segles posteriors a la Conquesta.

Que la seva obra es mantingui viva en la memòria de les generacions posteriors.

Graciela Cristina Font
(Traducció de Gemma Fors)

ALGUNS ESBOSSOS I PROJECTES DIBUIXATS PEL TALLER FONT

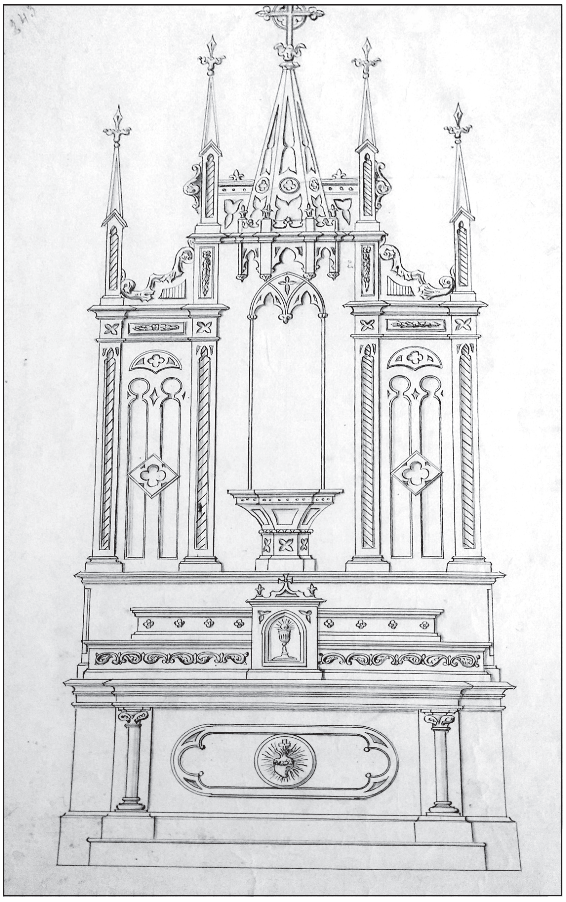

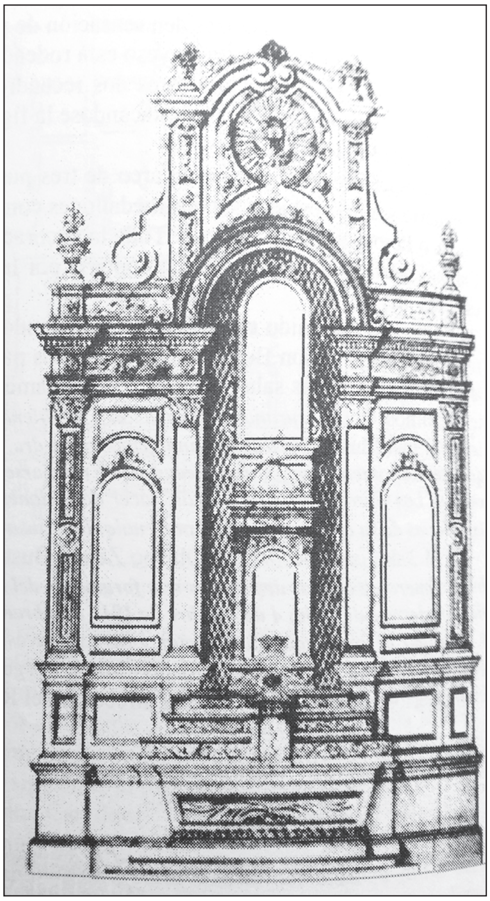

NOTES

1.- Víctor Manuel Infante, «Altareros de Córdoba. Los Font», *La Voz del Interior*, 9-5-1982. Víctor Manuel Infante va néixer a Córdoba el 27 de gener de 1915. Professor de dibuix i pintura, va ser director fundador del Museo de Arte Religioso Juan de Tejeda, situat al centre històric de la ciutat, al solar on al segle XVI s'aixecava la casa del poeta cordovès Juan de Tejeda. Va rebre infinitat de premis i va ser designat ciutadà il·lustre de la ciutat. Va morir als 95 anys. El seu immens llegat cultural és part del patrimoni intangible de Córdoba.

2.- La ciutat de Córdoba va ser fundada pel sevillà Jerónimo Luis de Cabrera el 1573, al territori poblat per *comechingones* i *sanavirones*. És la ciutat amb més població d'Argentina, després de Buenos Aires.

3.- Mariano Güell fou un arquitecte i constructor català, nascut c. 1847-1848. Va arrelar a Argentina c. 1870. Es va dedicar a la construcció de grans obres, moltes de les quals van ser de caràcter religiós. Era cosí d'Antonio Font, amb qui va realitzar treballs importants. Va morir a Buenos Aires el 1918.

4.- Entre els col·laboradors d'Antonio Font podem esmentar Ramón Ramón (ebenista), Julio Bernasconi (italià, marbrista) i Enrique Arístides Pellici (decorador de púlpits).

5.- Vegeu Sergio Marchetti, *Los altares retablos de la Basílica de Villa del Rosario, Provincia de Córdoba, Argentina. Siglo XIX*. Tesina per a la Diplomatura en Patrimonio Cultural Latinoamericano. Identidad, Catalogación y Criterio de Conservación. Universidad Blas Pascal. (2003-2004).

6.- www.destinocbaciudad.com.ar (consulta: 01/02/2020).

7.- Tucumán és una de les vint-i-tres províncies del territori argentí, situada a la regió de nord-oest. La seva capital és San Miguel de Tucumán.

8.- Santiago del Estero és una província argentina situada a nord del territori nacional. La seva capital, Santiago del Estero, és la ciutat més antiga de país que encara es manté en peu.

9.- Salta és una província de nord-oest argentí. La seva ciutat principal, Salta, va ser fundada per l'espanyol Hernando de Lerma el 1582.

10.- San Luis és una província de l'oest argentí, ubicada a la regió de Cuyo.

11.- Marchetti Sergio, *Historias Populares Cordobesas. Capilla de los Remedios*. Córdoba: Comunideas, 2005.

12.- San Jerónimo és el sant patró i protector de Córdoba. Va ser entronitzat com a tal pel fundador Jerónimo Luis de Cabrera. Cada 30 de setembre es commemora el seu dia.

13.- Jorge Taverna Irigoyen, «San Jerónimo. Marco iconográfico hispanoamericano», *Sumario Revista América*, núm. 17 (Centro de Estudios Hispanoamericanos).

14.- Víctor Manuel Infante, «Altareros de Córdoba. Los Font», *La Voz del Interior*, 9-5-1982.

BIBLIOGRAFIA

Argentina, Censo Nacional 1895, Córdoba capital, districte 07, població urbana.

Beltramino (2016): Alicia Beltramino, «Obra San Jerónimo. Imagen procesional», *Restaurart*.

De Denaro (2017): Liliana de Denaro, *Buscando la identidad cultural cordobesa*, tom II: *Siglo XIX*. Córdoba: Museo de Arte Religioso Juan de Tejeda.

Domina (2010, 30 de setembre): Esteban Domina, «Historia de Córdoba. San Jerónimo, el santo más cordobés», *La Voz del Interior*.

Gálvez (2017): Víctor Gálvez, «Memorias de un viejo», dins De Denaro 2017.

Infante (1982, 9 de maig): Víctor Manuel Infante, «Altareros de Córdoba. Los Font», *La Voz del Interior*.

Marchetti (2003-2004): Sergio Marchetti, *Los altares retablos de la Basílica de Villa del Rosario, Provincia de Córdoba, Argentina. Siglo XIX*. Tesina per a la Diplomatura en Patrimonio Cultural Latinoamericano. Identidad, Catalogación y Criterio de Conservación. Universidad Blas Pascal.

Marchetti (2005): Sergio Marchetti, *Historias Populares Cordobesas. Capilla de los Remedios*. Córdoba: Comunideas.

Taverna Irigoyen (2004-2005): Jorge Taverna Irigoyen, «San Jerónimo. Marco iconográfico hispanoamericano», *Revista América*, 17 (Centro de Estudios Hispanoamericanos). En línia: <http://www.cehsf.ceride.gov.ar/america_17/10-irigoyen_sanjeronimo.html> (consulta: 01-02-2020).

ARXIUS CONSULTATS

Arzobispado de Salta, Archivo de la Curia.

Museo de Arte Religioso Juan De Tejeda. Córdoba. Llegat de la família Font sobre l'obra d'Antonio Font.

Museu Arxiu de Santa Maria - Centre d'Estudis Locals de Mataró.

Joan Tutó i Diffent fou un gran intèrpret de violí, promotor i director de corals i orquestres, pedagog, poeta i dibuixant. Va desenvolupar molta activitat musical a Mataró, la seva ciutat natal, fins que l'any 1957, quan tenia 43 anys, va marxar a l'Amèrica Central, a la ciutat hondurenya de San Pedro Sula, on impartí els seus coneixements i on fundà i dirigí un quartet de corda, un orfeó, una orquestra de cambra i una altra de simfònica, gràcies al suport generós que va rebre dels estaments oficials. Va viure lluny de la seva terra fins que va morir al desembre de 1967.

El periodista Manuel Cusachs i Corredor, habitual col·laborador de *Fulls*, ens acosta a la figura i l'obra de Joan Tutó. Els fills del mestre, Francesc i Joan Tutó Lázaro, han facilitat bona part de la informació sobre la qual s'ha bastit aquest estudi.

JOAN TUTÓ I DIFFENT (1913-1967)

INFANTESA I JOVENTUT

Joan Tutó i Diffent era fill de Francesc Tutó i Salvañà, natural d'Arenys de Munt i barber de professió, i de Mercè Diffent i Clapés, natural de Mataró. Vivien al carrer de la Pau, número 5 (actual placeta del Beat Salvador),[1] on tenien una barberia. Joan Tutó va néixer a Mataró el dia 22 de juliol de 1913, quan la ciutat tenia quasi 20.000 habitants.[2]

Segons el Padró d'habitants de 1915, en aquest domicili vivia el matrimoni Tutó Diffent amb els seus tres fills: Francisco Tutó Salvañá (trenta-un anys), Mercedes Diffen Clapés (vint-i-nou), José Tutó Diffen (sis), Juan Tutó Diffen (tres), Maria Tutó Diffen (un).[3] Al Registre Civil consta que Joan Tutó va néixer al carrer Don Magín, núm. 5.

Joan Tutó va cursar els estudis primaris a l'escola del Sagrat Cor dels Germans Maristes del carrer de Sant Josep. Allí coincidí amb Josep Reniu (nascut el 1914) i Josep Punsola (nascut el 1913), amb els quals travaria una ferma amistat. Ja de ben menut s'inclinà per la música. El seu primer professor fou mossèn Miquel Queralt i Sanromà,[4] del Foment Mataroní, aleshores centre parroquial de Santa Maria, i després va rebre classes de mossèn Joan Fargas i Heras, director de l'Acadèmia Musical Mariana.

Segons expliquen els fills de Tutó, Mn. Queralt havia dit que el jove Joan Tutó no servia per a la música, afirmació que anys a venir no podria sostenir davant els notables progressos de l'alumne amb el violí. Seguiria els estudis musicals amb el mestre Josep Castells. Els seus pares el van inscriure al Conservatori del Liceu de Barcelona. Hi anava en tren amb el seu amic de l'ànima, Antoni Díaz «Conde».[5] Fou deixeble del prestigiós

Grup escolar dels Maristes. Joan Tutó és el primer per la dreta (amb ulleres). Darrere seu, Josep Reniu.

Foto: Estapé. Col·lecció família Tutó

professor francès Fernando Guerin; aprovà amb excel·lents el primer i el segon curs de violí (1934-1935). Per iniciativa del professorat, executà el concert en la menor de Bach davant dels integrants del Conservatori. Gràcies a la seva interpretació obtingué una beca d'estudis, de la qual no pogué gaudir per l'esclat de la Guerra Civil l'estiu de 1936.

EL TEMPS DE LA GUERRA

Ni ell ni el seu amic Antoni Díaz «Conde» van fer el servei militar obligatori en al·legar problemes físics. I per la mateixa raó tampoc no anà al front. Qualsevol guerra, però especialment la que va viure Espanya entre 1936 i 1939, marca un abans i un després en tota la societat. Poca cosa sabem de Joan Tutó durant aquells anys foscos: que es dedicava a donar classes particulars de solfeig, a practicar de valent amb el violí, que tan bé dominava. El seu pare i el seu germà gran, en Josep, mantenien el treball a la barberia. Ell també els havia ajudat.

De 1937 data una anècdota que el tenor Amadeu Casanovas explica a les seves *Memòries*, de quan anava a aprendre solfeig amb Joan Tutó a la barberia de la placeta del Beat Salvador. Casanovas tenia set anys quan el seu pare, que com Tutó formava part de l'Orquestra Oriental Jazz —Els Verds—, el va fer anar a casa d'aquest a aprendre solfa. A l'Amadeu, pare, no se li va ocórrer res millor que alimentar la imaginació del seu fill amb una història inventada per motivar el xiquet a estudiar música (Casanovas 2012: 20).

Acabada la Guerra, que deixaria una terrible ferida social i econòmica, tothom mirava de seguir endavant com bonament podia, en un entorn de misèria moral i material.[6]

EL CONTEXT MUSICAL DE MATARÓ A LA POSTGUERRA

Quant a la música, el Mataró de la postguerra va quedar desballestat. Alguns músics van anar al front i hi van morir, d'altres anaren a raure a la presó o a camps de concentració, i d'altres van intentar sobreviure. La recomposició de conjunts, orquestres, bandes, cobles i corals va ser progressiva i lenta. La vida seguia. Calia aixecar el cap, calia sortir-se'n. Els conjunts musicals van haver de castellanitzar-se el nom (Los Titanes, Los Verdes...). El Sindicat Vertical (CNS) i la Obra Educación y Descanso[7] van monopolitzar moltes de les activitats de caire cultural, com ara concerts i espectacles. Les sarsueles van esdevenir un gènere molt popular.

La Banda Municipal reaparegué la tardor de 1939 gràcies al seu nou director, el mestre Domènec Rovira. S'organitzaven concerts a la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis de Mataró. Amb seu al Foment Mataroní, hi havia l'Acadèmia Musical Mariana i la Coral Santa Cecília. La primera cobla de sardanes de la postguerra a la nostra ciutat va ser la Cobla Mataró d'Educación y Descanso i va aparèixer en escena l'any 1943. També eren actives la Secció de Música de l'Escola Arts i Oficis, l'orquestra Els Titans i l'Orquestra Oriental Jazz (Els Verds). El trio vocal d'aquesta darrera orquestra el formaven Vicenç Badia (que, a més, n'era el director), Amadeu Casanovas, pare, i Joan Tutó (Badia 1992: 23). A la part únicament instrumental, hi havia Lluís Carbó, Manuel Casanovas, Miquel Gallego, Josep Soler, Josep Casanovas, Ramon Bartrons i Pablo Francesc. Al juliol de 1939, tots ells van delegar en Carbó i Bartrons el pagament de l'anomenat «Subsidio al Combatiente», un impost sobre el luxe decretat per Franco l'any 1937.

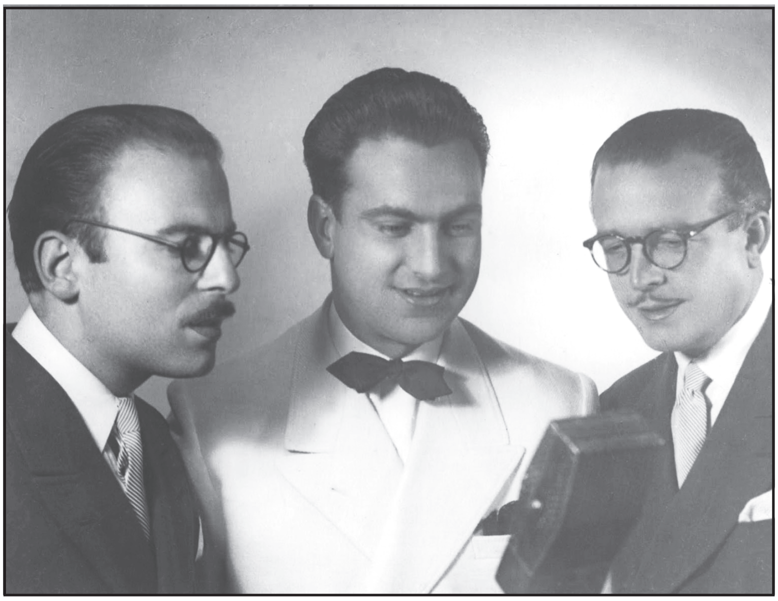

El trio vocal de l'Orquestra Oriental Jazz (Els Verds): Joan Tutó, Vicenç Badia i Amadeu Casanovas (pare).
Col·lecció família Tutó

Però la música lleugera no era precisament la música preferent del Tutó violinista, que s'identificava més amb la música clàssica. Organitzà,

com veurem més endavant, un quartet de corda i una orquestra de cambra. Fou l'impulsor de la represa de l'Orfeó Mataroní. Va ser professor de violí a l'Acadèmia que el mestre Domènec Rovira regentava.

En l'àmbit privat, a banda de l'Acadèmia Rovira, també es podia aprendre música a casa del mestre Enric Torra, pianista i compositor, que donava classes de solfeig i piano al carrer de Sant Agustí. Entre d'altres, també exercia de professora particular la pianista Conxita Prim «Cleopatra».

A finals del mes de setembre de 1944 moria, als trenta-un anys, el mestre Domènec Rovira i Castellà, director de la Banda Municipal, de l'Acadèmia Musical Mariana, de la Coral Santa Cecília i professor de l'Escola d'Arts i Oficis. El món musical local estava de dol, perdia un referent important de trajectòria prometedora. El jove mestre fou acomiadat amb la solemnitat i pompa que es mereixia. Deixava vídua Maria Vinyals i Mora, i orfes els seus dos fills, Josep i Jaume (Cusachs 2012: 85).[8]

ELS PRIMERS ANYS QUARANTA

Segons el padró d'habitants de 1940, al domicili de la placeta del Beat Salvador hi vivia Sara Barceló Ventura, segona esposa de Francesc Tutó. S'havien casat el 1924. Era nascuda a Cassà de la Selva l'any 1889. Tenia al seu càrrec els tres fillastres Tutó Diffent.[9] Mercè Diffent havia mort a principis dels anys vint i Francesc Tutó al setembre de 1940.

Un bon dia de l'estiu de 1939, Joan Tutó, tot passejant per la platja taral·lejant o xiulant una cançó —xiulava molt bé, segons expliquen els seus fills Francesc i Joan—, va conèixer una noia que, al cap d'un temps, esdevindria la seva esposa. Ell amb vint-i-nou anys i Josefa Lázaro Rodríguez amb vint, s'uniren en matrimoni canònic a la parròquia de Sant Josep de Mataró el dia 25 d'octubre de 1942. Oficià el casament un bon amic de Tutó, el pare escolapi Joan Roig. Al mateix lloc i mateix dia, es casà Maria Tutó, germana de Joan, amb en Josep Sant. Les dues parelles anirien, en tren, a passar uns dies de viatge de nuvis a Barcelona. El nou matrimoni Tutó Lázaro viuria al carrer de Sant Josep, al tercer pis del número 19. Van tenir dos fills: Francesc (1943) i Joan (1949).

Segons expliquen els fills, a Joan Tutó li agradava escoltar música simfònica per la ràdio. Solia assistir a concerts al Palau de la Música Catalana i alguna vegada a representacions operístiques al Liceu. Tenia un tocadiscos i molts discos de vinil de música clàssica. Tutó era creient, però no pas de missa setmanal, com era el costum generalitzat dels anys de postguerra. Era una persona molt sensible quant al tracte amb els animals: més d'una vegada havia increpat algun carreter quan renegava i donava cops de fuet amb desmesura al seu cavall.

Afeccionat a l'esport, una vegada, amb el seu amic Josep Reniu, gràcies a una credencial que aquest tenia com a corresponsal de premsa, va assistir a un combat de boxa al Price de Barcelona. Tenia fotografies dedicades de jugadors de futbol del Barça com Kubala, Sagarra o Besora, amb els quals va coincidir casualment anant per les festes majors de pobles i ciutats. Tutó, d'altra banda, solia fumar cigarretes.

EL QUARTET TUTÓ

Passats dos anys de la fi de la guerra, amb només vint-i-vuit anys, Joan Tutó fundava un petit conjunt de corda anomenat Quartet Tutó, compost per dos violins, una viola i un violoncel. Sempre va trobar companys de viatge que, com ell, estimaven la música clàssica, exclusiva del repertori de la formació. Amb alts i baixos, el quartet va estar actiu fins que Tutó marxà cap a Hondures l'any 1957. La presentació en públic del Quartet Tutó va ser el 14 d'abril de 1941 a la Sala Cabanyes, en una vetllada on també participà el rapsode Josep Reniu i la pianista Dolors Ros. El periòdic *Mataró* en feu una detallada crònica:

Josefa Lázaro i Joan Tutó,
el dia del seu casament, 25 d'octubre de 1942.
Col·lecció família Tutó

A continuación, fue presentado al público el cuarteto de cuerda «Tutó», integrado por J. Tutó, 1er violín; Manuel Bravo, 2º violín; José Soler, viola y J. Massó, violoncelo. Ejecutaron: «Éxtasis», composición descriptiva original de José Soler, del mismo cuarteto; «Primer tiempo de cuarteto», de Borodin; «La oración del torero», de Turina, y «Minueto», de José Soler, todas las obras fueron logradas con maestría, especialmente «Minueto» que fue bisada ante la insistencia de los aplausos del público. Indudablemente que constituye una acertada composición musical llena de una fina sensibilidad.

En la segunda parte, acompañado de la distinguida pianista Dolores Ros, Tutó obsequió a la concurrencia con un interesante recital de violín, interpretando «Lamento indiano», de Dvorak; «Serenada», de Franz Delia, y «Romanza Andaluza», de Sarasate, con cuyas composiciones se acreditó en su maestría y virtuosidad.[10]

El diumenge 22 de març de 1942, el conjunt instrumental va tocar al Reial Col·legi de les Escoles Pies de Sarrià.[11] Tres mesos més tard tocaven al Foment Mataroní. La premsa local informava els seus lectors de l'acte: «Este notable Cuarteto integrado por los profesores Juan Tutó y Amadeo Casanovas, violinistas, Juan Soles (sic), viola, y Luís Carbó, violoncelo, darán mañana domingo, a las 11,30 de la mañana, en el Fomento Mataronés, un interesante concierto, figurando en el programa obras de J. Roig, Haydn, J. Soler y Turina».[12] Els primers anys el quartet també tocava en espais privats com a can Miracle, en casaments i en comunions.

Per les festes de Nadal de 1943, el diari *Mataró* donava notícia d'«Unas audiciones musicales literarias»:

En ocasión de las fiestas de Navidad, el «Cuarteto Tutó» con la cooperación del barítono José Carbonell y del rapsoda José Reniu y actuando de maestro concertador el Rdo. P. Juan Roig, Sch. P., celebraron en diferentes domicilios de distinguidas familias, unas audiciones integradas en piezas apropiadas a las fiestas navideñas de composiciones poéticas de Mosén Jacinto Verdaguer adoptadas musicalmente para cuarteto y canto.[13]

Tres mesos més tard, el 3 d'abril, el Quartet Tutó es tornava a desplaçar a Barcelona, aquesta vegada a l'Asociación Nacional de Estudiantes de Idiomas Extranjeros (ANEIE). En el decurs de la vetllada, Lluís Terricabres va fer un comentari introductori al públic assistent sobre l'estrena d'un minuet, obra d'un dels components del conjunt, el mestre Josep Soler.[14] A finals d'aquest mateix any 1943, finalment, el Quartet Tutó va actuar novament a Mataró, al Centre Mataronès, amb obres de Mendelssohn, Haydn, Mozart, Turina, Joan Roig i Josep Soler. El crític del periòdic *Mataró*, que signa D. S., acabava la seva elogiosa crònica dient:

Nuevamente el conjunto de Juan Tutó se mostró con una perfección y cuadratura digna del mayor elogio: digitación espléndida, amplitud de sonidos, expresión, justeza y ejecución meritoria y una compenetración y unidad de movimientos casi insuperable, desarrollando las partituras con temperamento sensible en el empleo del arco y excelente arte.

No queremos terminar esta crónica sin felicitar a la Sección de Festejos de la S. D. Clau, por el magnífico sabor de cultura que ha dado al organizar este Concierto íntimo celebrado el pasado jueves con distinguida concurrencia de filarmónicos.[15]

Joan Tutó també feia actuacions com a solista. Al Museu Municipal, a principis del mes de març de 1944, s'exposava una mostra dedicada als «Records Vuitcentistes» d'àmbit local, i en diversos dies hi van haver actes complementaris a l'exposició: una conferència sobre els músics mataronins Jaume i Carles Isern, Lluís Viada i

Joan Tutó en una sessió del Gremi de les Belles Arts a ca l'Arenas.
MASMM, Fons Jordi Arenas

Manuel Blanch, a càrrec del mestre Rovira; interpretacions musicals a càrrec de Rovira, Roser Esquerra i Montserrat Castells; una conferència titulada «Episodis mataronins vuitcentistes» a càrrec de Marià Ribas, i el dia 17 un acte de clausura amb la participació de Joan Tutó al violí. L'explicava així el cronista anònim de *Mataró*:

> Seguidamente el distinguido rapsoda, Sr. Reniu, leyó una serie de composiciones poéticas dedicadas al ilustre ciego Jaime Isern, por eminentes admiradores suyos. […] A continuación el virtuoso violinista Tutó, acompañado al clavicelo por el director de la Banda Municipal, Sr. Rovira, interpretó al violín construido por el propio Isern, la tierna composición «Una poncelleta» de Carlos Isern y el «Ave María» de Viada, con una nitidez insuperable, salvando la dificultad de la interpretación con un instrumento de proporciones más cortas que las normales.
>
> Finalmente y después de haber leído varios interesantes trabajos en prosa y verso del poeta mataronés Melchor de Palau, el rapsoda Reniu recitó una poesía de este insigne compatricio, con fondo musical de «Barquejant», de Carlos Isern, interpretada por Tutó y Rovira.[16]

Aquell mateix mes de març Tutó oferí un concert a la Casa de Cultura de la Caixa d'Estalvis de Mataró, acompanyat de Francesc Santacana, tenor, i Elisard Sala, pianista.[17] Per la diada de Reis de 1945, el Quartet Tutó actuà a l'Hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena. El periòdic *Mataró* se'n feia ressò: «En la fiesta de los Santos Reyes, durante el Reparto de objetos a los enfermos del Hospital Civil de Mataró, presentóse el Cuarteto Tutó dando selectas audiciones de música escogida en varias salas de dicho benéfico establecimiento y en obsequio a los asistidos».[18] Amb tot, durant l'any 1945 el quartet no es prodigà pas fent concerts.

En canvi, el 1946 seguiren les actuacions, els elogis i els bons auguris per al Quartet Tutó. El *Mataró* de 28 de març esmentava el gran èxit que havia tingut el conjunt a Barcelona i feia avinent la gran expectació que havia generat l'anunci de la seva actuació a Mataró programada per al dia 30 del mateix mes. I, efectivament, passat aquest concert, «Velada en la Biblioteca Popular», el cronista i crític musical del periòdic *Mataró* en parlava elogiosament.[19]

GRANS AMICS. EL TRIO «MÚSICA I POESIA». TERTÚLIES

El poeta Josep Punsola va néixer el mateix any que Joan Tutó (1913) i Josep Reniu, un any després (1914). Tots tres eren amics entranyables des dels temps de l'escola dels Germans Maristes del carrer de Sant Josep. Vicenç Arís, que seria cunyat del poeta en casar-se amb la seva germana, Manuela Punsola, en un article amarat d'admiració, escrivia:

> En Punsola, en Reniu i en Tutó eren grans amics. En Joan Tutó —aquell bona fe d'en Tutó— era potser el més candorós de la colla. En Reniu, l'irònic murriesc, i ell, en Punsola, el poeta. Quina quantitat de converses, en una o altra cantonada, a hores altes de la nit, a voltes de matinada, no havien lligat els tres amics!
>
> Joan Tutó musicà algunes poesies d'en Punsola, quan a la UEC tot just s'iniciaven els primers intents d'uns cursets de cançons. I també, a la mateixa entitat, en una època d'eufòria sardanística, els components de la colla L'Espiga d'Or li encarregaren la lletra de l'himne del grup. I l'himne, musicat per Joan Tutó, fou, a la vegada, himne i sardana, que fou estrenada per la cobla Mataró —si mal no recordem— en un aplec organitzat per la UEC a la font Modolell, de Cabrera (Arís 1999: 13-14).

Joan Tutó (violí), Josep Reniu (rapsoda) i Elisard Sala (piano) formaren un conjunt artístic sota el nom «Música i Poesia». Van actuar en diversos punts de Catalunya, com ara Barcelona, Lleida, Mataró i Arenys de Mar, entre d'altres. El representant del trio era Amadeu Casanovas. Dels comentaris de la premsa, publicats en un programa promocional, sense data, en reproduïm tres:

> *Barcelona Teatral*: […] a cargo del concertista de violín Juan Tutó, que demostró su gran temperamento de artista, interpretando composiciones de concierto de Tartini, Sarasate, con una belleza, seguridad y sentimiento, que logró el mayor éxito del público, que le obligó a interpretar algunas composiciones fuera de programa.
>
> *La Vanguardia Española*: Como estaba anunciado, ayer se celebró en el Museo Municipal [de Mataró] la esperada conferencia sobre «Poder psicológico y Terapéutico de la Música», a cargo del conocido musicógrafo D. Elisardo Sala. El público llenaba completamente la sala y premió con calorosos aplausos al disertante.
>
> *La Estafeta Literaria* de Madrid: En el Teatro Sala Merced de Arenys de Mar, dieron un meritísimo recital de Música y Poesía, los artistas Juan Tutó, violinista, José Reniu, rapsoda, y Elisardo Sala, pianista. Los tres lograron un éxito sin precedentes. Juan Tutó, con el concierto en re menor de Tartini; José Reniu, con sus alardes de inteligente rapsoda y Elisardo Sala, como magnífico acompañante.[20]

Joan Tutó era, també, un gran tertulià. Va propiciar que l'any 1946, a casa seva, arrelés una tertúlia entorn de la cultura, la literatura i la música.

Maria-Mercè Bruguera ha escrit molt bé sobre la gènesi d'aquestes trobades al pròleg del llibre de l'obra poètica completa de Josep Punsola i Vallespí:

> La tríade d'amics integrada per Punsola el líric, Reniu el rapsode i Tutó el músic, féu que les llargues converses que mantenien sobre temes artístics, sobretot musicals, els animessin a organitzar una nova tertúlia oberta a gent diversa. Aquesta es reuní a la barberia de Tutó i prengué el nom d'*El Canelobre*, perquè en Tutó en tenia un de molt bonic al voltant del qual s'aplegaven en aquelles llargues nits de restriccions elèctriques. Hi assistiren un nombre més o menys fix de mataronins i, sovint, un convidat forà. Quan Joan Tutó marxà a Amèrica, la tertúlia es traslladà a la botiga de Martí Fité (Bruguera 1989: IX-X).

El 7 d'octubre de 1946, Josep Punsola escrivia una poesia amb un títol ben eloqüent: «Tu i el violí», que dedicava a Joan Tutó:

Primer, saba; després, carn severa,
aspra carn dels fills de la fronda;
i encara, martiri; i darrera,
l'artífex que afina amb l'ànima fonda.

I la fibra subtil i precisa,
tibant fibra que flaira la lluita;
i la lluita mateixa, indecisa;
i més temps sobre el temps que s'acuita.

Oh semblança, encarnació augusta,
reversió, tantost, a simplesa magnànima:
ni tu ni la fusta sou fusta,
doncs fóreu misteri, vagit, carn adusta,
obra, baralla, hora, llàgrima...

(Punsola 1989: 232)

Anteriorment ja li havia dedicat una altra poesia: «Desig d'un ocàs», amb un text ben explícit: «A Joan Tutó, violinista i amic, afectuosament» (Punsola 1989: 143). El poeta va morir el dia 10 de maig de 1949, als 35 anys. Joan Tutó, consternat, deixà el violí, i amb el cor a la mà i els sentiments a flor de pell va escriure una poesia «Al malaguanyat poeta Josep Punsola» que traspuava l'amor a la natura del poeta i l'estimació que per ell sentia.

Jo, amic desde aquí a la terra
resaré per tu,
i aniré a la serra
amb el peu ben nu.
Pujaré dalt les cimes,
junt amb els teus cants,
i amb les branques fines
faré creus d'infants.
Te les portaré impregnades
d'olor de narcís,
i de sol colrades
del seu paradís.
Així tindrà aprop teu
ço que tú estimes:
un símbol de Déu,
i, quelcom, de cimes![21]

No seria aquesta l'única poesia escrita per Joan Tutó. Vet aquí una relació breu, probablement incompleta però prou significativa dels seus poemes: «La Mare», «La Pomera», «El captaire», «Els teus camins», «L'amor floria dels cims», «La cançó de les muntanyes», «Camí de la Font bella». Com a compositor, per cert, tampoc no es prodigà gaire: li coneixem una única sardana, titulada «L'Espiga d'Or», una peça per al film *Nostàlgia* d'Enric Fité,[22] a més de diverses cançons de Nadal i una *suite* per a cordes de 1961.

Tornant a la dècada dels quaranta, són els anys en què es va fundar el Gremi de les Belles Arts, vinculat amb la casa dels germans Arenas, una altra tertúlia que «fou un fet puntual d'uns anys en què la necessitat d'intercanviar experiències i neguits aplegava un bon grup d'artistes locals» (Masriera 2006: 94). Aquesta n'era la percepció del músic Enric Torra, un dels membres d'aquesta tertúlia:

> Al costat de les diversions populars també hi havia alguna catacumba cultural formada per gent amb unes altres inquietuds, com el Gremi de les Belles Arts que vaig freqüentar. Eren unes reunions artístiques i literàries, a la manera de les que hi havia hagut abans de la guerra. Ens trobàvem cada quinze dies a ca l'Arenas, al carrer d'Argentona, i alguna vegada a can Marià Ribas. [...] Eren anys difícils, però enmig d'aquests amics hi vaig passar moments inoblidables (Tió 1997: 35).

El dia 31 de desembre de 1951, els membres de la tertúlia lliuraren un diploma a Joan Tutó compost per quatre dibuixos de Jordi i Jaume Arenas, Manuel Cuyàs i Marià Ribas, amb el text següent: «El Gremi de les Belles Arts homenatja a Joan Tutó Diffent amb motiu de la seva brillant actuació dirigint la Orquestra de Càmera per ell fundada que tingué lloc en aquesta ciutat en el Festival organitzat per UEC el dia 17 de maig».

En el dietari de Jordi Arenas trobem una anècdota prou significativa del tarannà de Joan Tutó i del mateix Arenas, recollida per Francesc Masriera:

> Diria que a Tutó la música li brollava a tothora, ho explicava l'artista Jordi Arenas. Ambdós, amb dificultats econòmiques, van decidir muntar un talleret de confecció —una fabriqueta— i quedaren per fer un estudi rigorós de les possibilitats que

Diploma del Gremi de les Belles Arts, signat el 31 de desembre de 1951.

Col·lecció família Tutó

Enric Torra, Joan Tutó i Josep Reniu en una sessió del Gremi de les Belles Arts a ca l'Arenas.

MASMM, Fons Jordi Arenas

> hi havia per iniciar el negoci. L'estudi el van fer amb un punt de fantasia que ratllava la ingenuïtat. Ordenat, això sí, si bé els costos, la producció i el finançament quedaven en un segon pla. La conversa, inicialment seriosa, s'anà decandint amb una barreja poc ortodoxa des del vessant econòmic, i la música i el cant anà guanyant presència. No hi havia res a fer; comentava Arenas, van acabar cantant a dues veus cançons del propi Tutó (Masriera 2015: 135).

Encara a finals dels anys quaranta, per últim, i a redós del P. Joan Roig i Riasal (Balaguer, 1881 - Mataró, 1950) escolapi, pedagog, poeta, tertulià, pianista i compositor, «s'aplegaren nombrosos intel·lectuals d'arreu de Catalunya i formaren els "Cavallers de l'Orde de Retrobament" (COR), orde que treballava en pro del redreçament cultural del país. [...] Organitzaren diversos actes i trobades als cims del Montseny, al voltant de mossèn Pere Ribot i tenint com a capdavanter el pare Roig» (Bruguera 1989: XI). En formaven part, entre d'altres, Esteve Albert, Jaume i Jordi Arenas, Josep M. Casacuberta, Fèlix Cucurull, Jesús Illa, Jaume Lladó, Josep Punsola, Josep Reniu, Marià Ribas i Joan Tutó.

L'ORQUESTRA DE CAMBRA

El dimarts dia 1 de maig del 1951, Tutó era entrevistat al *Mataró* amb motiu de la presentació d'una nova orquestra de cambra de la qual era el director. L'entrevista està encapçalada per una bonica caricatura, obra de Manuel Cuyàs, i està signada amb la lletra A, que amb molta probabilitat correspon a Esteve Albert. En les respostes, Tutó és un torrent d'energia i de noves iniciatives, nous reptes sempre en el terreny musical, que el tenen molt motivat i ocupat. Deixa anar, també, que havia tingut la possibilitat de marxar a tocar a l'estranger, a l'Orient Mitjà, concretament a Bagdad, que finalment descartà.

Sobre la formació de la nova formació orquestral, Tutó explicava: «Diría que ha sido el estímulo del ambiente filarmónico que reina en nuestra ciudad, lo que ha motivado [...] mis propios compañeros y los amigos de la Delegación Local de la U.E.C., especialmente el nuevo presidente D. Enrique Borrell y el de la Sección de Cultura D. José Reniu, a constituir esta Orquesta de Cámara estrictamente local». Davant la pregunta de si pensava dedicar-se únicament a aquesta nova orquestra, responia: «Bien quisiera, si las exigencias del vivir no me obligasen a otras actuaciones y quehaceres, que me limitan el tiempo. De acuerdo con mi vocación dedicaría yo al estudio y al ejercicio del violín, lo mismo que a la composición, las horas que me sobran del ensayo en conjunto y de los conciertos».[23]

La delegació local de la Unió Excursionista de Catalunya (UEC) era, a la immediata postguerra,

un focus d'activitat cultural més enllà de la relacionada amb la muntanya. S'hi projectaven films, s'hi feien exposicions, concursos, conferències, concerts... S'hi aixoplugava la colla sardanista L'Espiga d'Or. L'any 1951, pel mes de maig, la UEC patrocinà la posada en escena d'una obra de teatre al Clavé escrita per Esteve Albert. I en la vetllada es presentà l'Orquestra de Cambra dirigida per Tutó. La premsa local en donava compte:

> Organizada por la Delegación Local de la Unión Excursionista de Cataluña y patrocinado por la Comisión Oficial de las Ferias, mañana jueves, en el Teatro Clavé, a las 9,45 de la noche, se celebrará una Gran Gala Excursionista bajo el siguiente programa:
>
> 1º Estreno de la comedia en tres actos de ambiente montañés, original de D. Esteban Albert Corp y adaptaciones musicales de don Elisardo Sala, *Camí de ramats*, actuando de protagonista un auténtico pastor de l'Alt Pallars, el «flaviolaire» D. Juan Lluís, autor de las melodías que ilustran la obra, con la colaboración del Grupo Folklórico Espiga d'Or i el tenor D. Amadeo Casanovas de la Delegación Local de U.E.C. Dirección artística D. José Reniu.
>
> 2º Presentación de la Orquesta de Cámara de la U.E.C., integrada por prestigiosos profesores de nuestra ciudad y dirigida por el maestro D. Juan Tutó.[24]

Heus aquí part de la crònica de l'acte al *Mataró*, escrita per Joaquim Casas, que signava amb el pseudònim ARCO:

> Juan Tutó ha conseguido reunir a su alrededor un buen número de músicos, algunos de ellos excelentes, con los cuales inicia un camino nuevo en su carrera. Artista por temperamento y violinista completo y sensitivo, Tutó intenta volcar en la orquesta toda su desbordante musicalidad. No es tarea fácil la que se propone. Conseguir de una masa orquestal heterogénea desde muchos ángulos la obediencia, ductilidad y eficiencia precisas para imprimir a sus actuaciones el sello de la personalidad directiva, no es labor de unos pocos ensayos, sino de muchos.[25]

LA REPRESA DE L'ORFEÓ MATARONÍ

El dissabte 12 de gener de 1952 feia la seva presentació, després d'anys de silenci, el renascut Orfeó Mataroní al teatre del Sindicat de Pagesos, ubicat al final del carrer de Lepant. Joan Tutó era al darrere d'aquesta represa i durant els primers anys de la nova etapa en va ser el director. El periòdic *Mataró* en parlava en aquests termes:

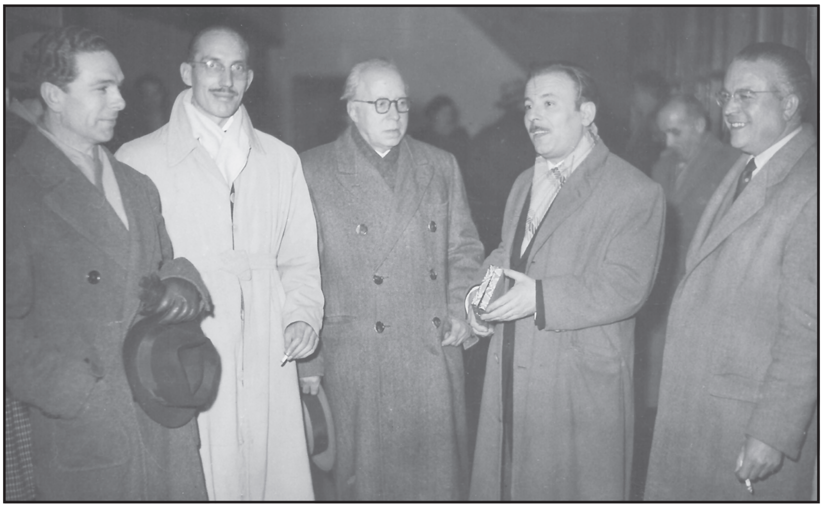

Enric Torra, Josep Reniu, Rafael Estrany, Joan Tutó i Amadeu Casanovas (pare) el dia del debut de l'Orfeó Mataroní en la seva segona etapa, 12 de gener de 1952.

Foto: Caballé. MASMM, Fons Jordi Arenas

> En el Teatro de la Hermandad Sindical de Labradores y Ganaderos de Mataró, hoy sábado, a las 10,15 de la noche tendrá lugar un Recital de Canciones y Poesías Navideñas organizado por Radio Maresma (Emisora Sindical) con la colaboración del Orfeó Mataroní y elementos del cuadro Escénico de la Emisora. […] conjunto coral recientemente fundado, núcleo de selección formado por valiosos y entusiastas aficionados al canto polifónico que, bajo la experta dirección del celebrado violinista D. Juan Tutó, dedica sus actividades al más depurado y elevado arte coral.[26]

L'acte va tenir tres parts ben diferenciades: la lectura a quatre veus del «Poema de Nadal», de Josep M. de Sagarra; una conferencia titulada «Cuatro mil años de Música (De Ling Lung a Strawinsky [sic])», a càrrec de Rafael Estrany, i la presentació de l'Orfeó Mataroní, que interpretà obres de J. S. Bach i César Franck, entre d'altres. I dies després, el mateix mitjà d'informació en feia una extensa crònica, que acabava així:

> El público tributó calurosos aplausos al director y cantantes del «Orfeó» en este su primer concierto, que tuvo una nota emotiva al serle ofrecida al Sr. Tutó una batuta por los propios orfeonistas.
>
> Deseamos, al tiempo que felicitamos a director y cantantes de la nueva entidad coral, que en sucesivas actuaciones ratifique y supere la buena impresión que ha dado al público de nuestra ciudad, y que persiguiendo sin desmayo el camino emprendido, cuente en breve Mataró con una entidad coral digna, que llene el vacío artístico que todos lamentamos. V.R.L.[27]

Tres mesos més tard, l'Orfeó Mataroní tornava a actuar dirigit per Tutó a la Biblioteca Popular de la Caixa d'Estalvis i, mig any més tard, al Foment Mataroní. Per Santa Cecília, el concert va ser al Museu Municipal:

> El próximo viernes día 28, a las 10,15 de la noche, tendrá lugar en el Museo Municipal un concierto por el *Orfeó Mataroní*, en honor a Santa Cecília. […] Creemos que ha llegado el momento de enjuiciar la labor del «Orfeó» en el relativo corto tiempo que lleva de vida y, con la más absoluta objetividad, señalar el criterio que nos merece. […] El «Orfeó» canta ya, hoy, bien, muy bien. Canta, no grita; uno de los éxitos de su director. Frasea a conciencia y tiene sentido de conjunto. Es decir, nadie intenta sobresalir. El «Orfeó» es un solo cuerpo, muy homogéneo. Ahora bien: Hay que esforzarse en conseguir nutrir sus filas. […] Y para terminar: ¿No habría manera de que saliera de su escondite la antigua «senyera», que con tanto amor glorificarían nuestros «cantaires» de hoy? Pues, en caso contrario, habrá que pensar en un estandarte nuevo, y entonces sí que se arrinconaría definitivamente la vieja enseña. ARCO.[28]

Van passar tres anys fins que l'Orfeó estrenà una nova senyera. Va ser el diumenge dia 3 de juliol de 1955, amb la participació de l'Orfeó de Sants, l'Orfeó Gracienc, l'Orfeó Mestre Nicolau, l'Orfeó Atlàntida, l'Orfeó Barcelonès, l'Orfeó Canigó, l'Orfeó Badaloní, l'Orfeó de Sabadell, l'Orfeó Seràfic d'Arenys de Mar i l'Agrupació Coral de Sant Vicenç de Montalt. La nova senyera fou beneïda en el decurs del solemne ofici celebrat a la basílica de Santa Maria, amb la interpretació, per part de l'Orfeó Mataroní, de la missa en honor a sant Agustí del mestre Sancho Marraco, dirigida pel mestre Joan Tutó; en foren padrins el ponent de Cultura de l'Ajuntament, Dr. D. Lluís Marquès, i la seva esposa, la senyora Concepció Rovira de Puig. I a les 12 del migdia, concert al Teatre Clavé. L'acte fou presentat pel rapsoda Josep Reniu i, a continuació, l'Orfeó Mataroní, dirigit novament pel mestre Joan Tutó, interpretà la cançó del mestre Pérez Moya «La pastora Catarina», una peça de J. S. Bach, una del mestre Tutó titulada «Els àngels i Maria» i «La mort de l'escolà», del mestre Nicolau. Acte seguit es va fer la imposició de la llaçada oferta per l'Ajuntament, i el considerat primer cantaire de Catalunya, l'Emili Vendrell, en nom de l'Orfeó Català, va llegir l'adhesió dels orfeons assistents. Després de la imposició de medalles commemoratives als estendards dels orfeons presents, va cloure l'acte una nova actuació de l'Orfeó Mataroní. Ja a la tarda, la cobla Els Verds interpretà sardanes a la plaça de Santa Anna.[29]

Orla que els cantaires de l'Orfeó Mataroní dediquen al seu director, Joan Tutó, amb motiu de l'estrena de la senyera de l'entitat, el 3 de juliol de 1955.

Col·lecció família Tutó

VIOLÍ SOLISTA, POESIA I CINEMA AMATEUR

El 30 de març de 1952 va tenir lloc una destacadíssima actuació de Tutó amb el violí al Teatre Clavé. El col·laborador literari del *Mataró*, Joaquim Casas i Busquets (ARCO), ponderava les virtuts excepcionals de Tutó com a intèrpret:

> La agrupación de cámara que dirige el maestro Juan Palet Ibars se presentó el pasado domingo en la Asociación de Música con un programa del más

alto interés. […] El concierto adquirió auténtica calidad en la segunda parte, con el Concierto en re menor, de Tartini, para violín y orquesta. Juan Tutó dio una lección acabadísima de ejecución durante la obra, erizada de dificultades. El tiempo «grave» lo interpretó de forma magistral, insuperable, ante el estupor y la emoción de la sala. Tutó es, sin ningún género de dudas, un artista por naturaleza y un violinista superdotado que, si se hubiese especializado en literatura musical de concierto, hubiera triunfado plenamente. Su lenguaje interpretativo tiene un poder de penetración emocional de excepción. Es una verdadera lástima que este gran músico mataronés no haya emprendido vuelos más ambiciosos. La más prolongada ovación de la matinal fue para él, merecidamente.[30]

El número extraordinari del periòdic *Mataró* dedicat a la Fira del mes de juny de 1952 publicà un ramell de poesies —una d'elles obra de Joan Tutó— que s'havien presentat per la diada de Sant Jordi a la «Primera Taula de Poesia de la Comarca», i que el periòdic publicava amb aquesta justificació:

Atento *Mataró* a valorizar toda manifestación literaria que, como tal, tienda a aumentar el acervo intelectual de la comarca, rinde su pleitesía en este número extraordinario de Pentecostés, a quienes, en su culto a la poesía, a esa «doncella tierna y de poca edad y en todo extremo hermosa» al decir del príncipe de los ingenios Miguel de Cervantes, hicieron acto de presencia en esta «Taula» mediante una antología de las obras expuestas, cuya selección ha corrido a cargo de experta mano. [31]

S'hi troben un total de vint-i-quatre poemes d'autors com Esteve Albert i Corp, Isidre Julià Avellaneda, Josep Lladó i Pascual, J. Puig Marquès, Tomàs Ribas i Tarrós, Pere Ribot, Carmen de Sila, Emili Saleta i Llorens, Fèlix Cucurull, Juanita Checa, Albert Manent i Segimon, Josep Reniu, Lluís Terricabres i Molera, Joan Tutó i M. Vidal Bru. El poema de Tutó es titulava «Camí de Font bella».

A redós de la UEC local, una colla d'amics amants del cinema amateur, amb Enric Fité, Josep Punsola (com a impulsor el primer i ideòleg el segon), Vicenç Arís, Manuel Punsola, Lluís Terricabres «Terri», entre d'altres, formaren un grup informal i amb força sentit de l'humor, nomenat C.I.D.A.S.S. (Companyia Il·limitada d´Artistes Sense Sou), que aconseguiria importants premis nacionals i internacionals, un reconeixement a una filmografia a la qual Joan Tutó també aportà la seva creativitat.

Pel mes de juny de 1955 el *Mataró* publicava la notícia: «Juan Tutó, galardonado.» S'informava que en el concurs nacional de cinema amateur, Enric Fité va obtenir el Premi d'Honor amb el film *Nostalgia* i que a Joan Tutó el jurat li atorgà el Premi de la Música. El periòdic afegia que «la interpretación musical corrió a cargo de un selecto conjunto instrumental de cámara local y la intervención de voces del Orfeó Mataroní, que dirige el propio compositor. Felicitamos cordialmente a nuestro admirado amigo y colaborador el maestro Juan Tutó, por este triunfo bien merecido, en el difícil arte de la composición musical aplicada al cine. L.A.».[32]

L'AMIC ANTONI DÍAZ «CONDE» RETORNA DE MÈXIC

Tot just acabada la Guerra Civil, Antoni Díaz Gómez «Conde», l'amic de joventut de Tutó, va caçar al vol l'oportunitat d'or d'embarcar com a pianista amb la Compañía de Ballets Españoles rumb a Buenos Aires. I d'allí saltà a Mèxic, on va conèixer el director de cinema Indio Fernández, per a les pel·lícules del qual Díaz va compondre gran quantitat de músiques que li donarien fama. També col·laborà amb els mataronins Manuel i Francesc Fontanals, escenògrafs.

L'any 1952, Díaz tornà a Mataró de visita, per un breu temps. La premsa local se'n feia ressò i anunciava un homenatge que se li preparava en una sessió doble. La primera, amb la projecció al Clavé del film *Maclovia (Belleza maldita)*, musicada per ell. I la segona, amb un sopar-homenatge a celebrar a l'Hotel Suís. Segur que Joan Tutó n'era un dels organitzadors.

El periòdic *Mataró* de 15 de març publicava una entrevista a Antoni Díaz, encapçalada per una esplèndida caricatura de Manuel Cuyàs. A la part final, Díaz no deixava passar l'ocasió per referir-se elogiosament al seu entranyable amic Joan Tutó, de qui insinua que d'haver marxat «por estos mundos de Dios, no dudo que se hubiera labrado un gran prestigio».[33] Aquesta visita de Díaz, probablement influí Tutó a l'hora de decidir emprendre l'aventura americana.

HOMENATGE DE COMIAT, PARTENÇA I PRIMERS TEMPS A HONDURES

La manca de suport de les autoritats locals per poder viure de i per a la música van empènyer Joan Tutó a marxar. L'èxit que tenien el seus amics Antoni Díaz a Mèxic i Vicenç Badia al Caire, per una part, i la seva coneixença amb un músic de Premià de Mar, resident a Hondures, Domènec Roig, que l'animava a fer el pas, l'acabaren de

convèncer per anar a Amèrica Central. En parlà a nivell familiar: marxaria tot sol amb el propòsit de tornar a visitar la família abans d'un any. Deixava esposa i dos fills molt jovenets.

> Voy allí de maestro en una academia de música, en San Pedro Sula. Me ofrecieron un contrato en buenas condiciones y acepté, no por mí, sino pensando en mi esposa e hijos, que, como padre, deseo para ellos un máximo de bienestar, más ahora que están en edad de estudiar. […] Camino de Honduras, en La Habana, daré un concierto en aquella ciudad, por mediación del R. P. Salitjes, antiguo rector del Colegio de las Escuelas Pías de nuestra ciudad.[34]

Familiars, amics i admiradors s'acomiadaren del mestre amb un acte d'homenatge que se celebrà al local més emblemàtic de la ciutat, el Teatre Clavé, el 25 de gener de 1957. Una vetllada presentada per Xavier Ubach, en la qual participaren els actius musicals de la ciutat, especialment l'Orfeó Mataroní i l'Orquestra de Cambra d'Educación y Descanso.

> El homenaje que el pasado viernes por la noche tuvo lugar como despedida […], se presentó la Orquesta de Cámara, compuesta por elementos de la localidad. Este conjunto de cámara, formado y dirigido por el maestro Tutó, desarrolló el programa anunciado con justeza y emoción. […] En resumen, fue un concierto de gran calidad. Quizá nos atreveríamos en calificarlo el mejor de los celebrados en nuestra ciudad desde muchos años por unos conjuntos corales y orquestales integrados por elementos de la localidad. Deseamos a Don Juan Tutó, los más lisonjeros éxitos en tierras de Hispano América. L.A.[35]

A finals de març de 1957 Joan Tutó embarcava a bord del creuer *Monte Ulía*, que el portaria a Hondures, amb més de vint dies de travessia. Perseguia el somni de triomfar amb el que ell més sabia fer: transmetre l'amor i els coneixements de la música. Al moll del port de Barcelona l'acomiadaren la seva esposa i els dos fills, el seu amic Josep Reniu i el fill d'aquest, en Miquel, el qual, anys a venir, rememorant aquell moment, ha escrit: «Recordo encara la seva minúscula figura en un dels ponts d'aquell immens transatlàntic».[36]

Després de quasi un mes de navegació —en el decurs del viatge, Tutó va alleugerir la llarga travessia tocant el violí a petició dels viatgers i de la tripulació—, el vaixell arribava a terres centreamericanes i, finalment, a la ciutat de San Pedro Sula, la segona en importància del país, que l'acolliria i on tot van ser facilitats. Ben prompte, el 4 d'abril, Joan Tutó oferia un «concierto de saludo a la Sociedad sampedrana» amb el qual, com es diu col·loquialment, es va posar el públic a la butxaca. La premsa local parlava del «consagrado violinista español Juan Tutó Diffent». El mataroní hi explicava fil per

L'Orquestra Oriental Jazz (Els Verds) dirigida per Joan Tutó al Teatre Clavé, en l'acte de comiat del mestre, el 25 de gener de 1957.

Foto Masachs. Col·lecció família Tutó

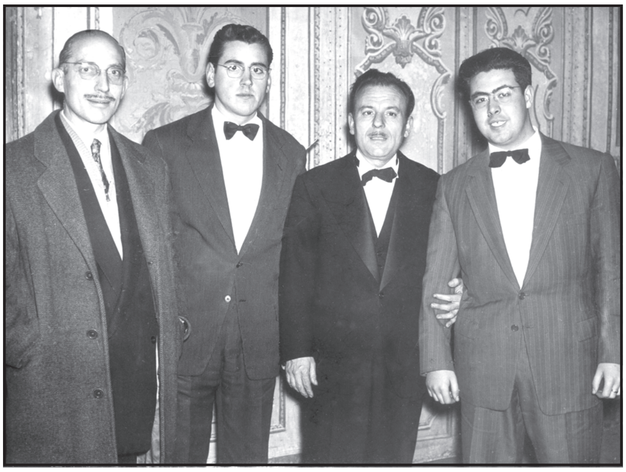

Josep Reniu, Pere González, Joan Tutó i Josep Canals al Teatre Clavé, en l'acte de comiat de Joan Tutó, el 25 de gener de 1957.

Foto: Masachs. Col·lecció família Tutó

Interpretació de l'Orfeó Mataroní en l'acte de comiat de Joan Tutó, el 25 de gener de 1957.

Foto: Masachs. MASMM, Fons Jordi Arenas

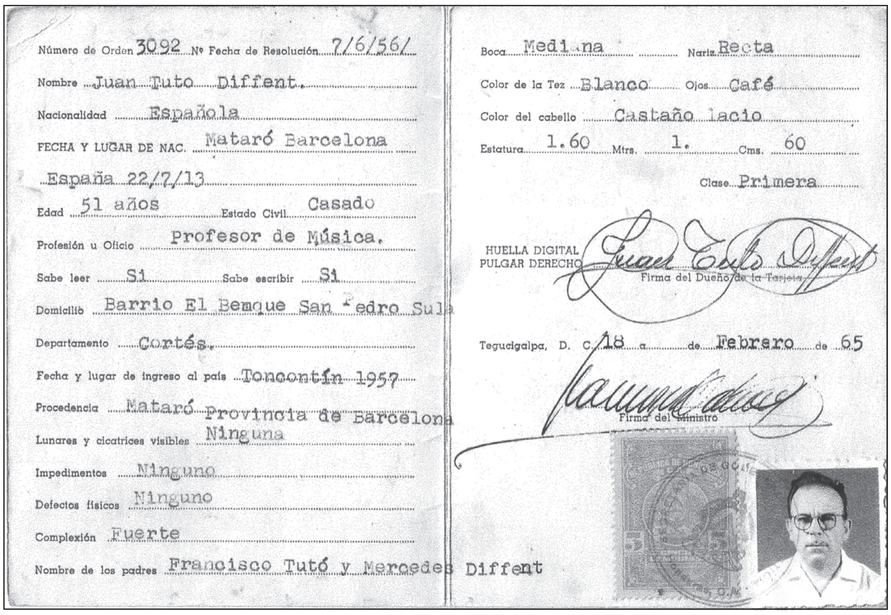
Número de Orden 3092 Nº Fecha de Resolución 7/6/56/
Nombre Juan Tuto Diffent.
Nacionalidad Española
FECHA Y LUGAR DE NAC. Mataró Barcelona
España 22/7/13
Edad 51 años Estado Civil Casado
Profesión u Oficio Profesor de Música.
Sabe leer Si Sabe escribir Si
Domicilio Barrio El Benque San Pedro Sula
Departamento Cortés.
Fecha y lugar de ingreso al país Toncontín 1957
Procedencia Mataró Provincia de Barcelona
Lunares y cicatrices visibles Ninguna
Impedimentos Ninguno
Defectos físicos Ninguno
Complexión Fuerte
Nombre de los padres Francisco Tutó y Mercedes Diffent

Boca Mediana Nariz Recta
Color de la Tez Blanco Ojos Café
Color del cabello Castaño lacio
Estatura 1.60 Mtrs. 1. Cms. 60
Clase Primera
HUELLA DIGITAL PULGAR DERECHO
Firma del Dueño de la Tarjeta
Tegucigalpa, D. C. 18 de Febrero de 65
Firma del Ministro

Cartilla d'identificació de Joan Tutó a la República d'Hondures.
Col·lecció família Tutó

randa els seus inicis musicals i apuntava els projectes que tenia *in mente* per contribuir al desenvolupament musical de San Pedro Sula:

> Me he impuesto la tarea para mí muy grata de establecer una Academia de Música, imprimiendo en el espíritu de los discípulos el firme deseo de llegar a la organización de una Orquesta de Cámara, que podrá fundarse con la cooperación de todos los elementos que le obedezcan a la vocación musical. Tengo fe en esta culta Sociedad que premió con sus aplausos mis primeras demostraciones musicales.[37]

Havien passat dos mesos de la seva partença quan arribaren noves seves a Mataró. A finals de maig de 1957, Rafael Fontseca Coll signava una columna al periòdic local *Mataró* en què explicava:

> Hemos recibido noticias del amigo Tutó. Sabemos ya que los amantes del divino arte en tierras americanas, han podido deleitar su oído con las melodías interpretadas por el músico mataronés. Adelante, pues, en su camino, que Honduras sabrá apreciar su noble empeño, que sirve, además, para enaltecer el nombre de la tierra que le vio nacer.[38]

I quan feia sis mesos que Tutó havia arribat a San Pedro Sula, un llarg article al *Mataró* posava al dia les notícies que arribaven d'Hondures:

> San Pedro Sula ha incorporado a su censo a un ciudadano más. Otro gran educador del arte musical, de positivo relieve, misionero del espíritu, armado de su arco y violín, y de una fe inquebrantable. En la portada de una casa, construida en madera, se lee: ACADEMIA DE MÚSICA TUTÓ DIFFENT.
>
> Más de treinta alumnos reciben sus lecciones de solfeo y violín, además de otros instrumentos musicales. Y así, Tutó, empieza su labor, constante y fecunda, en tierras extrañas, cara a un mañana de esperanzadoras promesas. [...]
>
> Ofreció, Juan Tutó, un magnífico y selecto concierto de presentación, en el que interpretó el Concierto en Re Mayor, de Tartini, entre otras obras de Curtis, Sarasate, Dvorak y Monti, alcanzando resonante éxito como así lo destacan los periódicos de aquella nación: «Indudablemente, Juan Tutó Diffent, es un artista en toda la extensión de la palabra. Es una honra para San Pedro Sula tenerlo en su seno. Los elementos jóvenes sampedranos deben aprovechar las enseñanzas de este magistral intérprete del arte musical» […].
>
> Actualmente Tutó dirige un pequeño conjunto polifónico, habiendo sido designado profesor en el colegio Trinidad Reyes. R.C.[39]

Tanmateix, la vida a San Pedro Sula no era una bassa d'oli, segons expliquen els fills del violinista, Francesc i Joan, ja que el seu pare els explicà que una vegada va haver de foragitar algú que volia entrar a casa seva a la nit amb no gaire bones intencions. Com que persones del país li recomanaren tenir una pistola a casa per si de cas, guardava una arma a la tauleta de nit. I quan, al cap d'un cert temps, va tornar a patir un intent de robatori, va agafar la pistola del calaix i va disparar un parell de trets al sostre per fer fora l'assaltant. Hondures no era un país gaire segur. Sembla que va ser per aquesta raó que la família va descartar anar-hi a viure.

L'OBRA DE JOAN TUTÓ A HONDURES

Malgrat que Tutó havia manifestat el seu desig de tornar a Mataró abans d'un any, en va tardar dos i mig a venir, fins al desembre de 1959. Pel mes de gener de 1960 Ricard Bonamusa, aprofitant que el mestre era a l'abast, li va fer una extensa entrevista al *Mataró*. Tutó s'explicava amb satisfacció i també amb un cert orgull de la feina feta:

> He formado el Orfeón Sampedrano de 75 voces mixtas, habiendo recorrido todas las ciudades importantes de Honduras. El Orfeón tiene su «Senyera» y cantan también una pieza en catalán.

> Este año pienso hacerles cantar «La mort de l'escolà». En cuanto a la Orquesta de Cámara hay el propósito de que este año quede formada. […]
>
> El Ayuntamiento [de San Pedro Sula] y en particular su alcalde, don Ramón Valerio Pineda, siempre ha estado con nosotros […], cuando le dije que había cierta dificultad para la adquisición de los instrumentos, me contestó: «Haga usted mismo el pedido». […] el pedido fue de 35 violines, 10 violas, 10 violoncelos y media docena de contrabajos, además de 4 atriles niquelados.[40]

L'Orquestra de Cambra de San Pedro Sula, dirigida per Joan Tutó.
Col·lecció família Tutó

En la mateixa entrevista, Joan Tutó confessava que a finals d'any pensava tornar a la nostra ciutat i passar un parell de mesos amb la família. I Bonamusa furga i li pregunta: «Usted trabaja allí con mucho entusiasmo, ¿su esfuerzo, es para quedarse allí o para volver un día a Mataró?». Tutó ho té molt clar i li respon que: «Trabajo para volver a Mataró».

El periodista acabava l'entrevista amb un parell de preguntes, les respostes de les quals eren la cara i la creu. La primera: «¿Por qué ha triunfado Juan Tutó en América?» Ell puntualitza: «En primer lugar, porque me he adaptado al clima, podríamos decir fisiológico y luego al clima psicológico, o sea al ambiente de allá, tan distinto del nuestro. En el fondo siempre he conservado nuestras costumbres y he impuesto el temperamento de disciplina en las cosas del arte.» I la segona: «¿Por qué no triunfó en Mataró?» I Tutó li confessava: «Lo intenté. Y trabajé con el mismo entusiasmo, en la organización de agrupaciones artísticas: el Orfeó, la Orquesta de Cámara. Pero desgraciadamente, encontré una indiferencia en el soporte material, del todo necesario para sostener estas agrupaciones artísticas».[41]

Condecoració de Joan Tutó com a director de l'Orfeón Sampedrano.
Col·lecció família Tutó

De l'etapa tan fecunda de Tutó a Hondures tenim el testimoni d'un escrit de Miquel Reniu i Tresserres:

> Va ser el mestre Joan Tutó qui, a partir de l'any 1958, va promoure personalment la formació d'un Patronat que va fer possible la creació de l'Escola Victoriano López (nom que rebé en memòria del director d'una anterior acadèmia que havia existit en aquesta localitat).
>
> En un principi va ser el mestre Joan Tutó qui assumí la totalitat de les classes que s'impartiren en aquest centre, en el qual posteriorment s'hi van anar incorporant altres professors. [...] El 1962 va fundar el primer Festival de Música clàssica, que amb continuïtat i fins a la seva mort se celebrà. Entre les diverses formacions musicals que va crear i dirigir el mestre Joan Tutó, l'autor n'esmenta quatre: El Quartet Diffent, l'Orfeó Sampedrano i l'Orquestra de Cambra i l'Orquestra Simfònica.
>
> El Quartet Diffent, que va ser el primer quartet de cordes que va tenir el país; l'Orfeó Sampedrano, integrat per 70 cantants i que, segons afirma l'autor del llibre, possiblement ha estat el millor cor que hagi tingut el país per la seva afinació, equilibri i expressivitat; l'Orquestra de Cambra, formada per instruments de corda i integrada per 16 alumnes del mestre Joan Tutó i, finalment, l'Orquestra Simfònica integrada per 45 músics amb totes les seccions instrumentals, que va ser la primera orquestra simfònica d'Hondures.[42]

Una altra faceta de Tutó fou la dels pinzells. A finals de 1966 va exposar dotze quadres a l'oli que havia pintat feia temps i que ara mostrava al públic en una exposició que el *Diario del Norte* de San Pedro Sula, anunciava fent-ne grans elogis: «[Joan Tutó] se lanza en esta nueva manifestación del espíritu arrancando del pincel la forma, el matiz y la proyección para deleite de nuestro espíritu. Una bellísima exposición de doce cuadros tendrá el culto pueblo de San Pedro antes sus ojos para dar su veredicto, si es o no buena esta obra que sintetiza varias noches de desvelo».[43]

Joan Tutó pintant un quadre a l'oli a San Pedro Sula. Col·lecció família Tutó

MALALTIA I DEFUNCIÓ

A finals de l'any 1967, a causa d'una infecció hepàtica, Joan Tutó emmalaltí. Ingressà en una clínica i va ser operat. Un bon amic del músic, Max Furst, n'assabentà la família mitjançant un telegrama en què notificava que la intervenció havia anat de forma satisfactòria. El *Mataró* se'n feia ressò i explicava el trasbals que causà a la família i als amics:

> A principios de la semana pasada, llegó a nuestra Ciudad procedente de San Pedro Sula en Honduras, un telegrama patético dando a conocer a los familiares del Maestro Juan Tutó que este se halla en grave estado a consecuencia de una infección hepática. La familia alarmada ante tan mala noticia puso todos sus afanes para comunicar con tan lejano país. Ayudada por nuestro amigo el director teatral don José Reniu, amigo entrañable del maestro, y gracias a la encomiable colaboración de la Telefónica y sus empleadas, pudo establecer contacto con San Pedro Sula a través del Satélite confirmando la extrema gravedad de Tutó y las pocas esperanzas que existen para salvarle. Felizmente el lunes llegó la tranquilidad a la familia con un jubiloso telegrama en el que decía: «Maestro operado exitosamente, restableciéndose satisfactoriamente».[44]

Al cap de pocs dies, però —segons m'expliquen els fills Francesc i Joan—, i a causa d'una transfusió de sang no compatible amb la seva, l'estat de salut de Tutó s'agreujà. I el dia 5 de desembre de 1967 va morir. Tenia cinquanta-quatre anys. La seva esposa i fills van rebre un altre telegrama de Max Furst amb la fatal noticia. Joan Tutó fou enterrat al cementiri de San Pedro Sula després de ser vetllat a l'Escola de Música Victoriano López pels seus dirigents, professors, alumnes i amics.

El dissabte 12 de desembre el *Mataró* publicava un escrit d'ARCO titulat «En la muerte de Joan Tutó», en què glossava la seva figura i explicava que la darrera vegada que va parlar amb ell a Mataró li va confessar que sentia molt no poder quedar-se a la ciutat i li confessà que «quan arriba el dia de les Santes, o quan s'acosta el Nadal, allà no hi ha res que em compensi de l'enyorança».[45]

La ciutat de Mataró no va estar a l'altura davant la desaparició definitiva d'un compatriota, un fill il·lustre, que va haver d'emigrar per trobar el suport que aquí se li va negar. Cada vegada que Antoni Díaz «Conde» venia, era un esdeveniment; les autoritats fins i tot el van condecorar. A Tutó —exceptuant el periòdic local i l'escalf de familiars i amics íntims—, se li negà el pa i la sal.

San Pedro Sula reaccionà de manera ben diferent a la mort de Tutó. Davant la irreparable pèrdua, les autoritats municipals i l'Escola de Música Victoriano López en ple es mostraren consternats davant el decés. L'alcalde de la ciutat, Félix Guillermo Gutiérrez, publicava un sentit escrit dirigit als seus conciutadans que, pel seu interès, reproduïm ni que sigui parcialment:

> Sampedranos: Estamos frente a los restos mortales del querido maestro Juan Tuttó Diffent, uno de los grandes impulsores del arte musical en los últimos años en nuestra querida Ciudad. Vienen hoy a nuestra memoria aquellos días en que desalentado nuestro medio, llegó a nuestra oficina a pedir apoyo para su querida Orquesta que estaba a punto de perecer... Recuerdo aún, el entusiasmo con que defendió su gran ideal y la impresión que causó en nosotros, fue el factor decisivo para que días más tarde le presentáramos en un concierto de Gala el 19 de noviembre de 1965 en el Palacio Municipal, eligiéndose a continuación el Patronato Pro Orquesta Sinfónica, que es virtualmente el que ha sostenido dicha institución en los últimos dos años, con la cooperación de la Municipalidad y de diversas instituciones de las fuerzas vivas.[46]

Vetlla del fèretre de Joan Tutó a les instal·lacions de l'Escola de Música Victoriano López.
Col·lecció família Tutó

Mausoleu on és enterrat Joan Tutó al cementiri de San Pedro Sula.
Col·lecció família Tutó

Una setmana després al *Diario del Norte*, de San Pedro Sula, es publicava un escrit titulat «Se nos fue el Maestro Diffent», del qual és autor Marco A. Meza, del qual en destaquem alguns fragments:

> Hace poco, el 5 del presente mes, San Pedro Sula en particular, Honduras en especial y el mundo en general, perdieron a uno de estos grandes hombres que perdurará por su noble corazón, su talento y su obra: el maestro Juan Tutó Diffent.
>
> Su noble corazón quedó estampado en varios hechos, siendo uno de los principales el darse por entero a las obras que emprendía, sin importarle el gasto físico que le ocasionarían, ni mucho menos el quebranto de su salud, siempre que se beneficiaran otros, pues era un placer para él. Su gran talento quedó demostrado en la capacidad de crear sus obras, como lo son varios conjuntos musicales en su patria de origen, España, y en su segunda patria, Honduras, culminando con la Orquesta Sinfónica Sampedrana que al momento de su deceso iba muy avanzada, además de sus composiciones musicales y trabajos pictóricos representados en muchos cuadros de exquisito gusto y calidad.
>
> El tratar sobre la vida, talento, obra y muerte del maestro Juan Tutó Diffent es muy amplio, por lo que hemos decidido hacer honor a su memoria habiendo comenzado ya a preparar su biografía, la más completa posible.[47]

Pocs dies després, el 21 de desembre, aquí a Mataró, el periòdic local publicava la seva esquela, que anunciava una missa exequial a la parròquia de Sant Josep per a l'endemà, divendres dia 22.[48] I ja passat un any de la seva defunció, altra vegada Marco A. Meza li dedicava un article en el qual, en esbossar la biografia del músic, detallava aspectes de la seva anada a Hondures:

> El maestro Diffent deseando encontrar nuevos horizontes y hacer más obra dispuso venir a América. Llegó a Honduras donde se le acogió con beneplácito, pues en San Pedro Sula se necesitaba un director para la Escuela de Música Victoriano López. Así, en 1958 se hizo cargo de la dirección de este centro de formación artística con el entusiasmo y dinamismo que lo caracterizaba. En poco tiempo logró formar el Orfeón Sampedrano, compuesto de más de 60 voces masculinas y femeninas que realizó muchas exitosas presentaciones en San Pedro Sula y Tegucigalpa. En 1962 formó el Cuarteto Diffent que también cosechó grandes frutos en estas dos ciudades. Organizó la Orquesta de Cámara Sampedrana que después se transformó en la Orquesta Sinfónica Sampedrana en formación que le valió elogios del gran musicólogo Kurt Pahlen. […]
>
> Pero su meta en lo artístico era ver formada completamente su Orquesta Sinfónica Sampedrana y cuando su afán era mayor se enfermó y agravó a tal extremo que le produjo su tan sentido deceso el 5 de diciembre de 1967.[49]

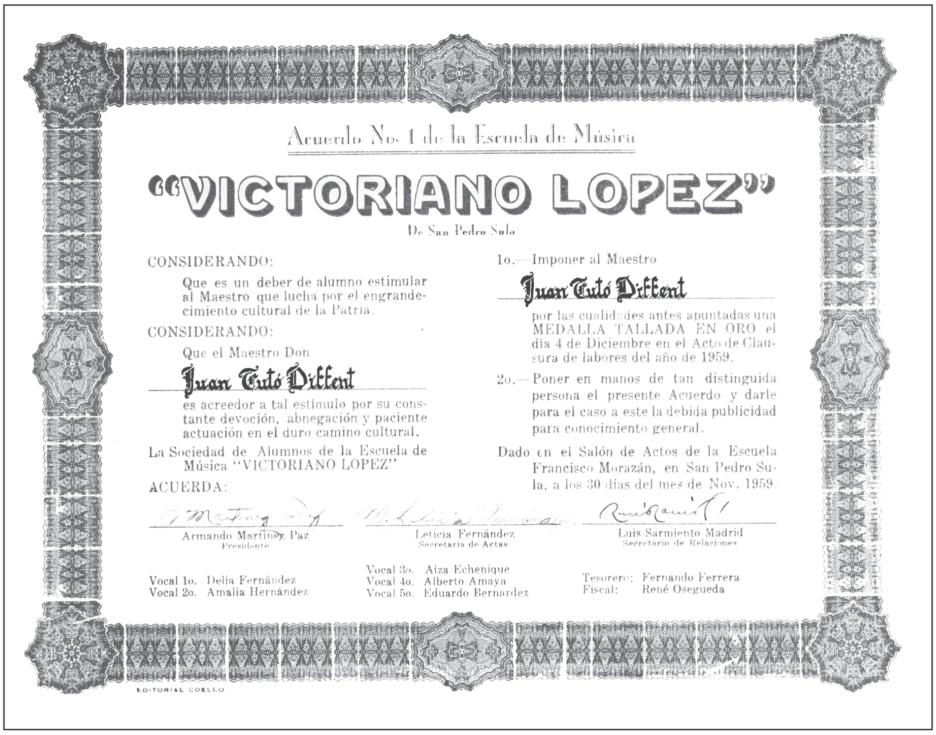
Acuerdo No. 1 de la Escuela de Música

"VICTORIANO LOPEZ"

De San Pedro Sula

CONSIDERANDO:

Que es un deber de alumno estimular al Maestro que lucha por el engrandecimiento cultural de la Patria.

CONSIDERANDO:

Que el Maestro Don

Juan Tutó Diffent

es acreedor a tal estímulo por su constante devoción, abnegación y paciente actuación en el duro camino cultural.

La Sociedad de Alumnos de la Escuela de Música "VICTORIANO LOPEZ"

ACUERDA:

1o.—Imponer al Maestro

Juan Tutó Diffent

por las cualidades antes apuntadas una MEDALLA TALLADA EN ORO el día 4 de Diciembre en el Acto de Clausura de labores del año de 1959.

2o.—Poner en manos de tan distinguida persona el presente Acuerdo y darle para el caso a este la debida publicidad para conocimiento general.

Dado en el Salón de Actos de la Escuela Francisco Morazán, en San Pedro Sula, a los 30 días del mes de Nov. 1959.

Armando Martínez Paz
Presidente

Leticia Fernández
Secretaria de Actas

Luis Sarmiento Madrid
Secretario de Relaciones

Vocal 1o. Delia Fernández
Vocal 2o. Amalia Hernández

Vocal 3o. Aiza Echenique
Vocal 4o. Alberto Amaya
Vocal 5o. Eduardo Bernardez

Tesorero: Fernando Ferrera
Fiscal: René Osegueda

EDITORIAL COELLO

Diploma de l'acord de l'Escola de Música Victoriano López de San Pedro Sula pel qual es concedeix a Joan Tutó la Medalla d'Or de l'entitat, signat el 30 de no=vembre de 1959.

Col·lecció família Tutó

El desembre de 1968, al diari *El Día*, trobem una crònica de Wilfredo Mayorga de l'acte dedicat a la memòria del mestre Tutó amb motiu del primer aniversari de la seva mort, en què, a més d'un concert, es va fer una exposició amb fotos i programes del músic i articles que li havien estat dedicats, amb alguns dels seus quadres i fins i tot un poema.[50]

Tres anys després de la mort de Joan Tutó, el diari hondureny *La Prensa* publicava un breu escrit del ja citat Marco A. Meza, de nou recordant el mestre Tutó.[51] I l'Escola de Música Victoriano López de San Pedro Sula li dedicà, com a homenatge i record perenne, un auditori amb el seu nom: Auditorio Juan Tutó. Aquest gest mostra l'estima i agraïment que li tenia la població on va viure i morir.

MATARÓ A JOAN TUTÓ

La ciutat de Mataró tardaria cinc anys després de la seva mort a organitzar-li un merescut homenatge —de caire privat, això sí—, que tindria lloc al Grup d'Art i Literatura del Casal, El Racó. Va ser el dissabte 2 de desembre del 1972, amb la participació de Joaquim Casas i Busquets, que va glossar la seva figura amb una conferència titulada «Recordatori de Joan Tutó». El rapsode Josep Reniu recità diverses obres poètiques i també llegí fragments de la correspondència que li havia arribat des d'Hondures. En el decurs de l'acte es va poder sentir parlar i tocar Joan Tutó mitjançant una cinta magnetofònica gravada a San Pedro Sula, amb una intervenció amb el violí dedicada a la seva família. La crònica del periòdic *Mataró* que cobria aquest acte acabava així:

> A más de uno de los asistentes se les pudo ver unas lágrimas furtivas resbalando silenciosas por sus mejillas, hondamente emocionados, al escuchar la voz y la música interpretada por el que fue Joan Tutó, al que se le rindió sentido acto de recordación, en esta sesión del «Racó» de carácter tan humano y emotivo dedicado a ese mataronés cuyo recuerdo y cuya labor perdura y se ha extendido allende los mares. ARISTO.[52]

Per la primavera de 1979 s'estrenava el primer Ajuntament elegit democràticament després de la dictadura, presidit pel socialista Joan Majó i Cruzate, el qual, al ple ordinari del 10 d'abril i al del 6 de novembre de 1980,[53] aprovava canviar el nom de diverses vies públiques existents a Mataró i d'altres de previstes —per bandejar la nomenclatura franquista—. Un dels carrers es va dedicar al músic mataroní Joan Tutó i Diffent. És al barri de Rocafonda i comunica el carrer de Tàrrega i l'avinguda del Perú, i és continuació del dedicat al també músic mataroní Frank Marshall (Salicrú 2006: 172). D'aquesta manera, la seva ciutat natal feia justícia a un mataroní il·lustre, com fou Joan Tutó i Diffent, que sabé portar a terres llunyanes, amb honor, el nom de la ciutat que l'havia vist néixer.

MANUEL CUSACHS I CORREDOR

NOTES

1.- Registre Civil de Mataró. Certificat de naixement. Volum 43, p. 276.

2.- Segons el cens del 1910, hi havia a Mataró 19.918 habitants.

3.- Arxiu Comarcal del Maresme (= ACM), Fons Ajuntament de Mataró. Padró d'habitants de 1915. GOB-0135 (2) p. 100. El domicili consta com a carrer de La Paz, núm. 4 (Na Pau).

4.- Miquel Queralt i Sanromà (Valls, 1873 - Mataró, 1940) va ser prevere resident perpetu de Santa Maria de Mataró entre 1911 i 1940 i membre de l'Acadèmia Musical Mariana. Agraeixo a Ramon Reixach la informació sobre Mn. Queralt.

5.- El segon cognom d'Antoni Díaz era Garcia —segons consta en el seu certificat de defunció—, si bé es popularitzà el sobrenom de «Conde», que va acabar substituint-lo.

6.- Per a una aproximació a aquest període, vegeu Salicrú 1989 i Colomer 2006. Nosaltres aquí ens centrem exclusivament en l'entorn musical que es vivia a Mataró.

7.- Al periòdic local *Mataró* extra de Nadal de 1941, p. 11, s'hi pot llegir que «la Central Nacional-Sindicalista posee —organizada en su seno como otra ineludible sección— la Obra "Educación y Descanso". Paralela a la "Kraft durch Freude" y a la "Dopo-lavoro" de Alemania e Italia respectivamente [...]».

8.- *Mataró*, 30 de setembre de 1944, p. 2.

9.- ACM, Fons Ajuntament de Mataró. Padró Habitants de 1940, GOB-0840, p. 65-66. Carrer La Paz (Na Pau), núm. 14.

10.- *Mataró*, 15 d'abril de 1941, p. 5

11.- *Mataró*, 26 de març de1942, p. 4.

12.- *Mataró*, 27 de juny de 1942, p. 4.

13.- *Mataró*, 12 de gener de 1943, p. 4.

14.- *Mataró*, 8 d'abril de 1943, p. 3.

15.- *Mataró*, 2 de desembre de 1944, p. 1.

16.- *Mataró*, 18 de març de 1944, p. 4.

17.- *Mataró*, 9 de març de 1944, p. 3.

18.- *Mataró*, 9 de gener de 1945, p. 4.

19.- *Mataró*, 4 d'abril de 1946 p. 3.

20.- Arxiu familiar Germans Tutó Lázaro.

21.- «Recordatori-Homenatge que el Gremi de les Belles Arts ofereix al seu malaguanyat company i preclar poeta mataroní Josep Punsola Vallespí, que va passar a millor vida el dia 10 de maig de l'any 1949. (A.C.S.), Mataró, 20 Juny del 1949». MASMM. Dossier Punsola.

22.- Agraeixo les referències al film *Nostàlgia* a Encarnació Soler i Alomà.

23.- *Mataró*, 1 de maig de 1951, p. 2.

24.- *Mataró*, 16 de maig de 1951, p. 1.

25.- *Mataró*, 19 de maig de 1951 p. 3.

26.- *Mataró*, 12 de gener de 1952, p. 4.

27.- *Mataró*, 19 de gener de 1952, p. 3.

28.- *Mataró*, 25 de novembre de 1952, p. 2.

29.- *Mataró*, 7 de juliol de 1955, p. 2.

30.- *Mataró*, 5 d'abril de 1952, p. 3.

31.- *Mataró* 1 de juny de 1952, p. 8.

32.- *Mataró*, 23 de juny de 1955, p. 3.

33.- *Mataró*, 15 de març de 1952, p. 3. L'entrevista va signada amb les sigles J.R.E.A., que corresponen als seus amics Josep Reniu i Esteve Albert.

34.- *Mataró*, 24 de gener de 1957, p. 1.

35.- *Mataró* 31 de gener de 1957 p. 2.

36.- *El Punt*, 3 de novembre de 1998, p. 24.

37.- Retall de premsa sense identificar titulat «El Violinista Español Tutó Diffent se queda en San Pedro Sula», amb data de 8 d'abril de 1957, p. 2.

38.- *Mataró*, 23 de maig de 1957, p. 5.

39.- *Mataró*, 3 de setembre de 1957, p. 2.

40.- *Mataró*, 5 de gener de 1960, p. 1-2.

41.- Ídem.

42.- Miquel Reniu, «L'obra del músic mataroní Joan Tutó a Hondures», *El Punt*, 3 de novembre de 1998, p. 24.; article basat en el llibre de Ramón Ramírez *Escuela de Música Victoriano López. Cincuenta años de lucha y triunfo 1945-1995*. San Pedro Sula: Imprenta «Díaz», 1995.

43.- Felipe A. Fajardo, «Inauguración exposición de pintura en esta Ciudad», *Diario del Norte*, 8 de desembre de 1966, p. 2.

44.- *Mataró*, 5 de desembre de 1967, p. 7.

45.- *Mataró*, 12 de desembre de 1967, p. 4.

46.- Retall de premsa sense identificar titulat «En el fallecimiento del Maestro Juan Tutto Diffent», amb data 8 de desembre de 1967.

47.- *Diario del Norte*, 15 de desembre de 1967.

48.- *Mataró*, 21 de desembre de 1967, p. 2.

49.- *La Prensa*, 12 de desembre de 1968.

50.- *El Día*, 13 de desembre de 1968, p. 8.

51.- *La Prensa*, 5 de desembre de 1970.

52.- *Mataró*, 7 de desembre de 1972, p. 3-4.

53.- CM, Fons Ajuntament de Mataró. Llibre d'acords de 1980 (10 d'abril, p. 12 / 6 de novembre, p. 210).

BIBLIOGRAFIA

ARÍS (1999): Vicenç Arís i Julià, «Josep Punsola i Vallespí (1913-1949)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria,* 64, p. 13-14.

BADIA (1992): Vicenç Badia i Santamaria, «Orquestres i orquestrines. La música lleugera a Mataró (1920-1960)», *Fulls del Museu Arxiu de Santa Maria,* 44, p. 16-24.

BRUGUERA (1989): Maria-Mercè Bruguera, «Pròleg», dins Punsola 1989: V-XXII.

CASANOVAS (2012): Amadeu Casanovas, *Memòries*. [Granollers]: Esteve i Associats s.c.p.

COLOMER (2006): Margarida Colomer, *La Guerra Civil a Mataró, 1936-1939*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

CUSACHS (2012): Manuel Cusachs i Corredor, *El Cementiri dels Caputxins*. Mataró: Cementiris Metropolitans CGC.

MASRIERA (2006): Francesc Masriera i Ballescà, *Jordi Arenas, la sublimació de l'art*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura / Publicacions de l'Abadia de Montserrat.

MASRIERA (2015): Francesc Masriera i Ballescà, *100 caricatures del dibuixant Manuel Cuyàs i Duran al periòdic Mataró (1948-1953)*. Mataró: Voliana Edicions.

PUNSOLA (1989): Josep Punsola i Vallespí. *Obra poètica completa*, a cura de Maria-Mercè Bruguera. Mataró: Patronat Municipal de Cultura.

SALICRÚ (1989): Manuel Salicrú i Puig, *Crònica del temps de guerra a Mataró*. Mataró: Museu Arxiu de Santa Maria.

SALICRÚ (2006): Ramon Salicrú i Puig, *Mataró, carrer a carrer*. Mataró: Patronat Municipal de Cultura / Capgròs.

TIÓ (1997): Pere Tió i Casas, *Enric Torra i Pòrtulas. Un músic per a una ciutat*. Mataró: Centre Atlètic Laietana.

DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA

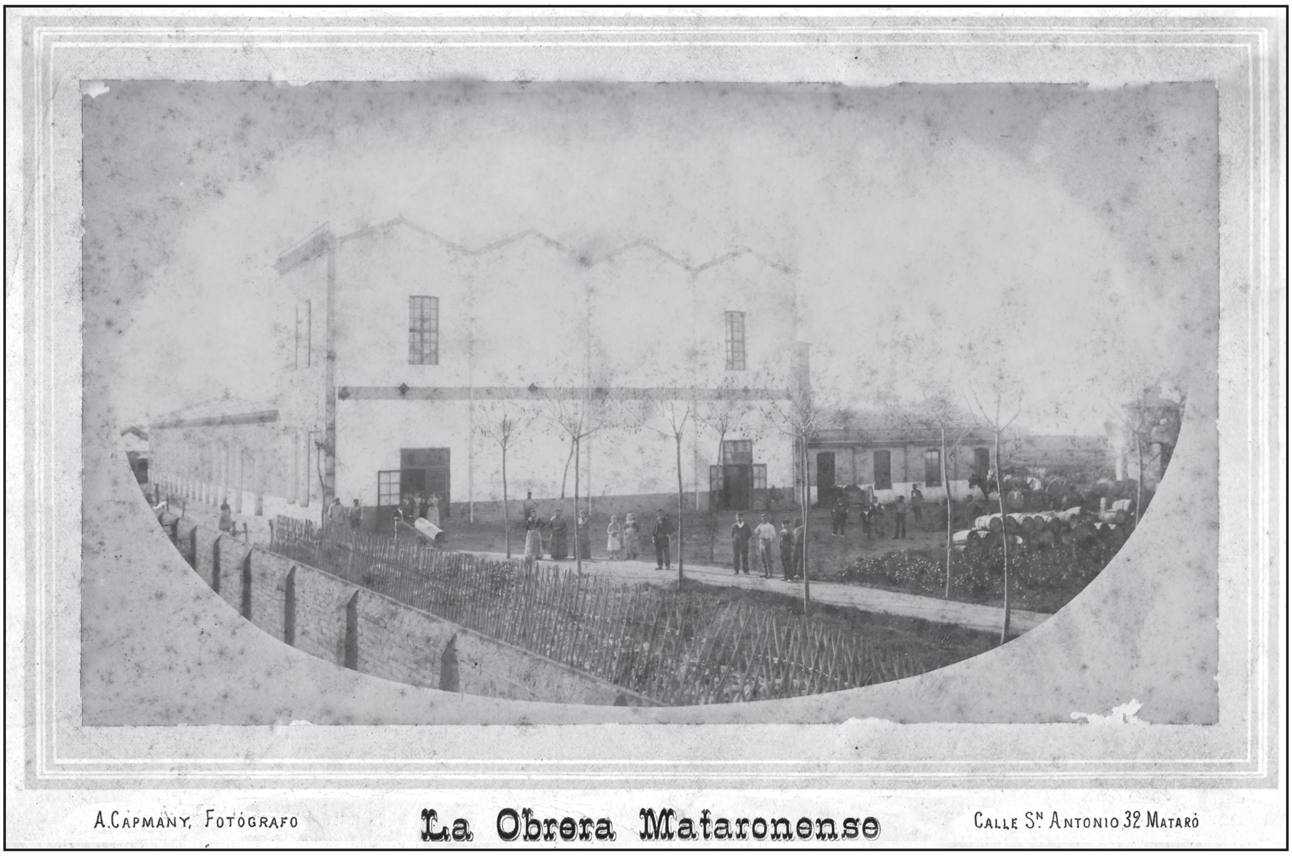

Edifici de la Cooperativa Obrera Mataronense, de la qual formava part l'espai conegut avui com a Nau Gaudí. Finals del segle XIX. Autor: Agustí Capmany. MASMM. Arxiu d'imatges

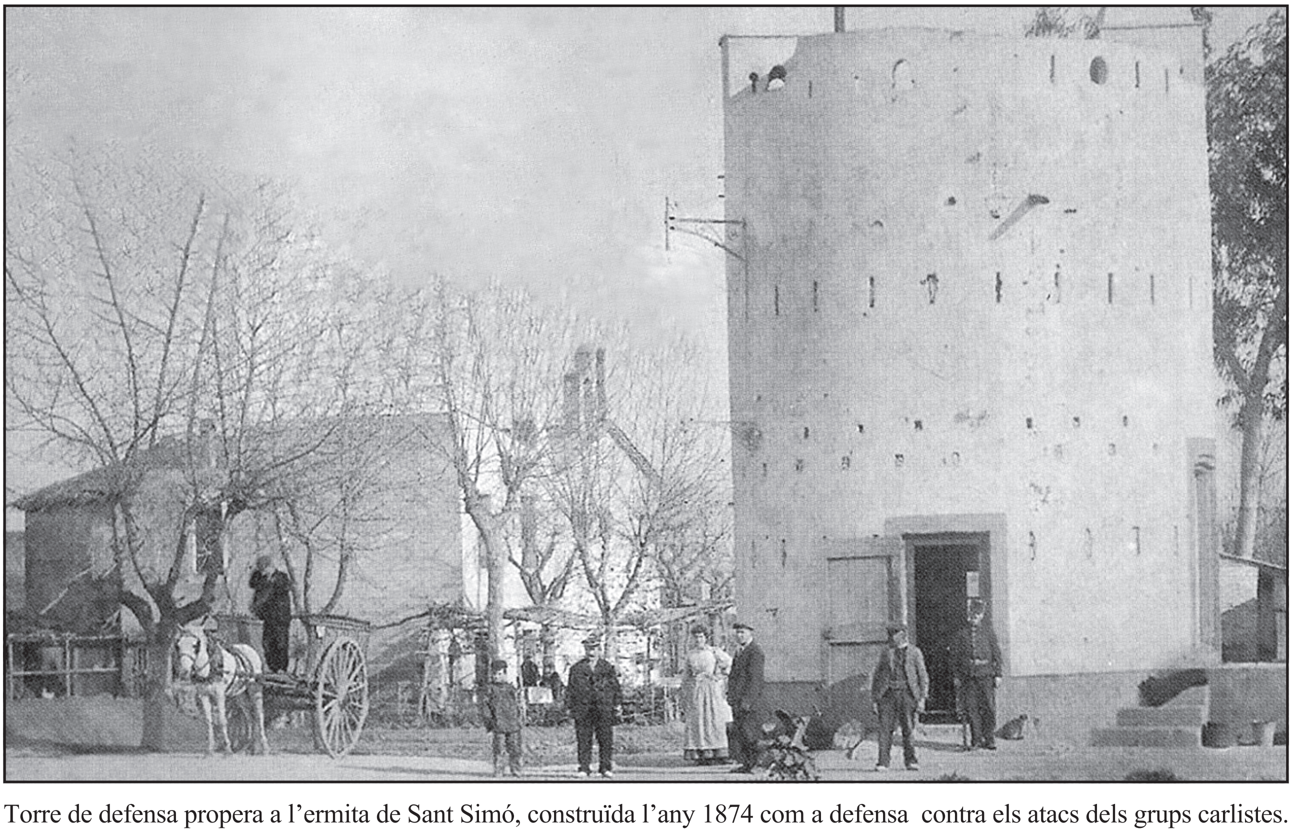

Torre de defensa propera a l'ermita de Sant Simó, construïda l'any 1874 com a defensa contra els atacs dels grups carlistes. Inicis del segle XX. MASMM. Arxiu d'imatges

CAMBRA DE LA PROPIETAT URBANA
DE MATARÓ I EL MARESME

La Riera, 161, baixos
Tel. 93 798 50 57
Fax 93 798 35 90
08301 Mataró

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Carrer de Beata Maria, 3 - 08301 MATARÓ

Cerqueu dades sobre els vostres avantpassats?
Us agradaria reconstruir l'arbre genealògic de la família?

Al Museu Arxiu de Santa Maria tenim digitalitzats
tots els llibres sacramentals, consultables a la intranet.

VENIU AL MASMM: EL VOSTRE PASSAT, A L'ABAST

Horari de consulta:
Dijous i divendres, de 18 a 20:30 h.

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

Col·labora:

Ajuntament de Mataró

CULTURA MATARÓ

Amb el suport de:

FUNDACIÓ ILURO
MATARÓ

AMSEL
ASSESSORS

INSTITUT RAMON MUNTANER
Fundació privada dels Centres d'Estudis de Parla Catalana